

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Vztah Evžena Savojského a Josefa I.

Vít Oliberius

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Vztah Evžena Savojského a Josefa I.

Vít Oliberius

Vedoucí práce:

PhDr. Jan Lhoták, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Děkuji PhDr. Janu Lhotákovi, Ph.D., za vedení práce, cenné rady, odborné připomínky a projevenou trpělivost.

Obsah

1. Úvod	5
2. Mládí hlavních protagonistů.....	8
2.1. Mládí Evžena Savojského	8
2.2. Mládí, život a vláda Leopolda I.	13
2.3. Mládí Josefa I.	15
2.4. Porovnání mládí všech aktérů a jejich světonázorů	17
3. Vztah mezi Evženem Savojským a Leopoldem I.	20
4. Vztah mezi Evženem Savojským a Josefem I.	30
4.1. Politické pozadí a Evženovy válečné aktivity v letech 1705–1711	30
4.2. Osobní vztah Josefa I. a Evžena Savojského	36
5. Závěr.....	45
6. Seznam pramenů a literatury	47
7. Resumé	49

1. Úvod

Vztah Evžena Savojského a Josefa I. je předmětem prozkoumaným příliš málo na to, abychom jej dokázali přesně a jasně definovat. Je nepochybně pravda, že každý dobový materiál bude tvrdit, jak jsou si oba blízcí a mají stejné smýšlení. Zajímavější tvrzení zaznívá v publikaci Charlese Ligne z roku 1811 přejaté i moderní českou monografií o Evženu Savojském z pera Víta Vlnase: „Josef I. mu byl bratrem a Karel VI. Pánem. Leopolda však prý ctil, miloval, ale také nesnášel, popíral a kritizoval – jako vlastního otce“, ¹ Byl to ovšem právě Ligne, který toto tvrzení rozporoval, ² takže je nutno k němu přistupovat mimořádně opatrně a sledovat širší kontext životních osudů zmíněných osobností. Evženovská literatura, ³ potažmo literatura věnovaná Leopoldu I., Josefu I. a Karlu VI. je v zahraničí již poměrně obsáhlá a dalo by se čekat, že této podstatné otázce bude věnována náležitá pozornost. Navzdory předpokladům je však tomuto tématu věnován spíše prostor mezi řádky, přestože v dějinách Rakouska nemá podobně silný vztah panovníka a jeho vojevůdce obdoby. Ústřední význam mezi monografiemi věnovanými Evženovi Savojskému si zachovává pětidílná práce *Prinz Eugene von Savoyen* od Maxe Braubacha, ⁴ také zmínění císaři se již dočkali svých biografií. ⁵ V domácím prostředí kromě zmíněného Vlnasova objemného pojednání *Princ Evžen Savojský, Život a dílo barokního válečníka* lze jmenovat spíše populárně-naučnou knihu Karla Richtera. ⁶ Moderní monografická zpracování o Leopoldu I. a Josefu I. sepsali Jiří Mikulec a Valentin Urfus, ⁷ mnoho poznatků je také uloženo v pracích Josefa Svátka, vyšlých v ediční řadě *Dejiny Čech a Moravy nové doby*. ⁸

Všem zmíněným dílům je společné, že se zaměřují na otázky, které lze pro téma předkládané práce využít jen částečně. Pro snazší metodické uchopení proto vyjdu ze zmíněné Ligneovy věty. Cílem této práce bude vysledovat životní a profesní cíle a

¹ VLNAS, Vít, *Princ Evžen Savojský, Život a dílo barokního válečníka*, Praha, 2001, s. 242.

² LIGNE, Charles, Joseph, *Memoirs of Prince Eugene, of Savoy; written by himself*, New York 1811, s. 55.

³ Základní přehled historiografického bádání o Evženu Savojském shrnují ŠIMETIN, Šegvič, Filip, BRANDOLICA, Tomislav, *The Age of Heroes in Historiography: The Example of Prince Eugene of Savoy*. In: *Austrian History Yearbook*, 44, s. 211-233.

⁴ BRAUBACH, Max, *Prinz Eugen Von Savoyen: eine Biographie. Aufstieg*, Svazek I, Munchen, 1963.

⁵ INGRAO, Charles W., SZYSZKOWITZ, Gerald, *Josef I. Der „vergessene“ Kaiser*, Graz – Wien – Köln 1982.

⁶ RICHTER, Karel, *Princ Evžen Savojský, pán bitevních polí*, Třebíč, 2000.

⁷ MIKULEC, Jiří, *Leopold I. život a vláda barokního Habsburka*, Litomyšl 1997. URFUS, Valentin, *Císař Josef I. - nekorunovaný Habsburk na českém trůně*, Praha 2004.

⁸ SVÁTEK, Josef, *Panování Josefa I. a Karla VI.*, Praha 1895.

motivace obou mužů a na jejich základě se pokusit co nejpřesněji pojmenovat, jaký poměr mezi nimi skutečně byl bez ohledu na dobovou propagandu. Výsledkem by nemělo být pouze konstatování, byl-li jejich vztah dobrý nebo špatný, ale současně i alespoň rámcová definice vývoje tohoto vztahu i jeho projevů v chování zvolených aktérů. Základní tezí pro tuto práci je verifikace výše zmíněné domněnky citované V. Vlnasem,⁹ neboť je v rozporu s Ligneovou knihou a moderní literaturou. Právě Ligne ve své práci podrobím kritice a pokusím se zjistit, zda *Memoirs of Prince Eugene, of Savoy; written by himself* jsou autentickým zdrojem.

Kromě zmíněných titulů jsem pracoval ještě s další sekundární literaturou. V kontextu období vlády Leopolda I. jsem nemohl pominout poznatky z oboru hospodářských dějin, konkrétně studie *Měnová politika na Moravě za vlády Leopolda I. a jeho synů (1657-1740)* od Dagmar Grossmanové. Úroveň dostupnosti a edičního zpřístupnění písemných pramenů mi umožnil pouze jejich minimální zhodnocení. Konkrétně jsem pracoval s vydanou korespondencí Evžena Savojského z let 1690-1706.¹⁰ Pro přiblížení událostí z roku 1711 jsem studoval inkriminovaný ročník *Wiener Zeitung*.

Práci strukturuji do tří kapitol. V první se budu věnovat dětství a hlavním vlivům z mládí obou postav i Leopolda I., abych vysledoval a porovnal prostředí, v němž se formovaly jejich charaktery a které tudíž mělo vliv na jejich myšlenkový svět, světonázor i osobní preference. Zaměřím se především na vliv výchovy a vzdělání všech aktérů, s ohledem na to, pro jakou roli byli předurčeni. V podkapitole věnované Evženu Savojskému se budu zabývat prostředím, v němž vyrůstal, a jeho životním příběhem, který jej nakonec zavedl do služeb Leopolda I. Zmíním se o okolnostech, kvůli kterým jeho matka Olympia Mancini upadla v nemilost u francouzského krále Ludvíka XIV. a kvůli kterým se Evžen rozhodl opustit svou rodnou vlast a hledat své štěstí jinde. V podkapitole věnované Leopoldu I. se budu zabývat jeho povrchní charakteristikou založenou na jeho způsobu vypořádávání se s problémy, které zdědil

⁹ VLNAS, s. 242.

¹⁰ CIBRARIO, Louis (ed.), *Lettres inédites du prince Eugène de Savoie relatives aux campagnes de 1690 et 1706 tirées des originaux conservés aux archives de l'état et publiées par M. le chevalier Louis Cibrario*, Turin, 1857.

po svém otci. Zde se setkáme především s ekonomickým pozadím, které jeho vládu provázelo. V podkapitole o Josefu I. se budu jen zlehka zabývat jeho dětstvím a zejména z důvodů časové posloupnosti se s Josefem I. seznámíme blíže až v dalších kapitolách.

V druhé kapitole se zaměřím na vysledování základních projevů vztahu Leopolda I. a Evžena Savojského, jeho pochopení a zhodnocení v kontextu tvrzení, že šlo o vztah podobný vztahu otce a syna. Bude nutné vyjít z politických dějin, které tento vztah spoluvytvářely. Setkáme se tak s tažením do Uher a důležitými bitvami, ve kterých Evžen Savojský bojoval proti osmanským nepřátelům. Dále se vydáme do víru devítileté války, kde se Evžen Savojský stal jedním z klíčových mužů pro říši, i války o španělské dědictví. A právě na základě Evženova kariérního postupu v císařské armádě se pokusím popsat jeho poměr k panovníkovi. Zároveň se zaměřím na způsob, jakým Evžen Savojský kritizoval Leopolda I. a snažil se o zlepšení podmínek svých vojáků i zkvalitnění důstojnického štábu. V závěru druhé kapitoly se budu věnovat roli budoucího císaře Josefa, který se již za života svého otce velmi prosazoval ve vysoké politice.

Třetí kapitola bude věnována ústřednímu tématu mé bakalářské práce, totiž samotnému vztahu Josefa I. a Evžena Savojského. V první podkapitole se opět zaměřím na pokračující válku o španělské dědictví. V druhé podkapitole, budu sledovat Josefův život a jeho vztahy. Budu se zde snažit vysledovat, proč, a zda vůbec, si byli Josef s Evženem blízcí a v jakých otázkách měli shodné či podobné názory. Zároveň se zde kriticky vymezím vůči teorii o možné násilné smrti Josefa I. následkem otravy či umělé infekce pravými neštovicemi. Na závěr se pokusím definovat vztah mezi oběma muži a rozhodnout zda se dá mluvit o bratrském vztahu. Poslouží k tomu komparace základních poznatků o charakteru vztahu Evžena s Karlem VI., Josefovým mladším bratrem.

2. Mládí hlavních protagonistů

2.1. Mládí Evžena Savojského

Evžen Savojský se narodil v Paříži 18. října 1663 na dvoře Ludvíka XIV. v jedné z nejvýznamnějších rodin své doby. „*Evženův otec, hrabě ze Soissons byl pravnukem španělského krále Filipa II a po matčině linii současně vnukem Karla Bourbonského, bratrance Jindřicha IV.*”¹¹ I přes to, že v jeho rodině bylo mnoho kvalitních vojáků, byl malý Evžen předem určen pro dráhu duchovního, a tak se po stopách svého slavného děda Tomáše Františka Savojsko-Carignanského a svého otce vydal až poté, co v únoru 1683 odložil kněžský šat a odešel z Hôtelu de Soissons, neboť jeho babička, která měla rodný dům na povel v nepřítomnosti Olympie (žijící ve vyhnanství kvůli vykonstruované travičské aféře) jej kvůli tomu vykázala z domu.

O jeho raném dětství toho víme jen málo určitého. Evženova matka Olympie se více než dětem věnovala zábavám na královském dvoře Ludvíka XIV., se kterým dlouhá léta, i přes manželství s Evženem Mořicem Savojským, udržovala intimní poměr. A tak možná i s manželovým souhlasem zpříjemňovala Ludvíkovi večery i poté, co byl donucen vzdát se mladické lásky k Olympiině sestře Marii Manciniové a vzít si nehezkou španělskou infantku Marii Terezu Habsburskou.¹² K tomuto kroku jej paradoxně donutil Mariin a Olympiin strýc Giulio Mazarini, který byl v té době nejspíše nejmocnějším mužem ve Francii. I kvůli tomuto Olympiinu vztahu s Ludvíkem XIV. někteří životopisci tvrdili, že Evžen je ve skutečnosti Ludvíkův levoboček, ale osobně bych tuto informaci zařadil spíše mezi senzacechtivé. Jak hezký příběh by to byl, kdyby neuznaný levoboček drtil armády svého otce, aby se mu pomstil. Tato teorie se dá ale téměř jistě vyvrátit pomocí čistých dat. Vždyť poslední společný pobyt Olympie a Ludvíka XIV. před Evženovým narozením se udál v zimě 1660–1661.¹³

Evžen byl již od raného dětství vychováván spíše pro duchovní dráhu, ač jeho otec, sám výborný generál, preferoval spíše vojenskou kariéru jako u ostatních synů. I přes otcův vliv byl ale malý princ již od pěti let odíván do kleriky abbého.¹⁴ Po smrti Evžena Mořice Savojského v roce 1673 byl Evžen připravován jen a pouze pro duchovní dráhu.

¹¹ VLNAS, s. 8.

¹² Tamtéž, s. 12.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ RICHTER, s. 32.

V patnácti letech absolvoval cestu do Turína, kde z rukou papežského nuncia přijal tonzuru jako symbol budoucí dráhy.¹⁵ Mimo výborné vzdělání v teologii, církevní věrouce, církevní historii a právu, se Evžen zároveň vzdělával i v matematice a geometrii, kde bral lekce od monsieurů Saveura, přítele slavného a geniálního stavitele pevností Sébastiena Vaubana.¹⁶ I přes všechna jeho nadání, která se projevila především v pozdější době, se během jeho náboženských studií vyskytly i oblasti, v nichž Evžen zcela jistě měl své rezervy. Nikdy se totiž pořádně nenaučil latinsky, a i v pozdějších letech svého života, kdy byl v habsburských službách, nedokázal plně ovládnout německý jazyk, o čemž může svědčit i to, že své německé dopisy nepsal vlastní rukou, ale za pomoci písaře a na jejich konci byl jazykově bizarní vlastnoruční podpis Eugenio Von Savoy.¹⁷ I přes veškeré své vzdělání, zbožnost a znalost teologie Evžen Savojský nikdy neodsloužil jedinou mši. Jediné, co mu tak po jeho studiu zůstalo, byly přezdívky malý abbé a malý kapucín. Malý abbé mu prý posměšně říkal sám král Ludvík XIV.¹⁸ Malý kapucín mu později vymysleli jeho vojáci kvůli nízkému vzrůstu a zálibě v hnědé barvě.

A nyní se musíme zabývat i ostatními vlivy z Evženova dětství. Jak jsem již dříve zmínil, princův otec Evžen Mořic zemřel v roce 1673, tedy v Evženových deseti letech. Jak napsal Allmayer-Beck: „*Mladý muž vyrůstal po otcově předčasné smrti v domácím prostředí, které vykazovalo extravagantní rysy.*“¹⁹ Jedním z nich mohlo být uvolněné sexuální chování, jak se v jednom ze svých dopisů snažila naznačit Liselotta Orleánská, jež byla častým hostem v Hôtelu de Soissons: „*Neobtěžoval se s dámami, pár hezkých pážat, to bylo spíše něco pro něj.*“²⁰ Zároveň prý Evžen rád hrál úlohu ženy a jeho přátelé mu říkali Madame Lansiene. Faktem ale je, že Liselotta Orleánská je v tomto kontextu jediným zdrojem a navíc Evženovo jméno nikdy nebylo spojeno s homosexuální aférou, která se ve Versailles objevila roku 1682.²¹ Řekl bych tedy spíše, že Liselotta Orleánská byla na Evžena zasedlá, o čemž vypovídá i její popis nejmladšího Olympiina syna: „*Pokud se princ Evžen nezměnil, píše vévodkyně roku*

¹⁵ VLNAS, s.21.

¹⁶ RICHTER, s. 33.

¹⁷ VLNAS, s. 23.

¹⁸ RICHTER, s. 33.

¹⁹ VLNAS, s. 20.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž.

1708 Žofii Hannoverské, uvidí V[aše] L[áska] krátký ušňupaný nosík, dosti dlouhou bradu, a tak krátký horní pysk, že musí mít pořád pootevřená ústa, až jsou vidět dva široké bílé zuby. Není zrovna veliký, je hubené postavy a za mých časů, totiž když byl ještě tady, měl černé rovné vlasy. Myslím ale, že nyní nosí paruku.“²² V popisu Evženova vzhledu se s ní více či méně shodují i ostatní soudobé prameny i dnešní historici.

Jak jsme si řekli již dříve, ve svých dvaceti letech mladý princ Savojský opustil cestu klerika i svůj rodný dům. Od svého odchodu žil v Paříži v pronajatém pokojíku a nastalý přebytek volného času trávil se svým přítelem a bratrancem, hrabětem de Conti, s nímž se dále cvičil v šermu, jízdě na koni, i lukostřelbě.²³ Takto vyčkával na další vhodnou příležitost k žádosti o pluk, neboť předchozí žádost těsně po smrti jeho otce nebyla úspěšná ani pro něj, ani pro jeho starší bratry. Vhodná příležitost se naskytla v roce 1683, kdy celá Evropa žila očekáváním nové války. Po téměř dvaceti letech totiž z Turecka mířila do říše armáda, která měla podpořit uherské povstání Imricha Thököliho a zároveň dobýt Vídeň. Evžen tedy nelenil a napsal Ludvíku XIV. dopis, v němž jej žádal o pluk, kterému by mohl ve jménu Krále Slunce velet. Dopis ale i po třech týdnech zůstal bez odpovědi, a tak Evžen přemluvil svého bratrance de Conti a společně vyrazili za francouzským králem Ludvíkem XIV. osobně. Evžen se krále zeptal na osud své žádost, na což mu král odpověděl, že Evženovi lépe sluší šaty duchovního, než brnění a bylo by lépe, kdyby se za svého krále modlil, než za něj bojoval.²⁴

V tuto chvíli se Evžen rozhodl, že svůj život nespojí s králem, který jej takto pohrdavě odbyl, ale že bude následovat svého bratra Ludvíka Julia Savojského, který sloužil jako velitel dragounského pluku v císařské armádě. Dle Evženových pamětí, vydaných v roce 1811, dokonce prohlásil, že pokud se do Francie někdy vrátí, tak pouze s armádou. Dle pamětí vydaných v roce 1716 toto prohlásil francouzský ministr války Levois.²⁵ A tak se i se svým přítelem vydal do říše zažádat o přijetí. Cestou byl de Conti přinucen se vrátit zpět do Francie, protože Ludvík nemohl připustit, aby jeho zeť

²² VLNAS, s. 21.

²³ RICHTER, s. 38.

²⁴ Tamtéž, s. 39.

²⁵ LIGNE, s. 18. srovnej s ARTANVILLE, 'd', *Memoirs of Prince Eugene of Savoy Containing all his military actions, ... Written by a gentleman who constantly follow'd that Prince. Translated from the French. In two volumes*, Londýn 1716, s. 39.

působil v armádě jeho největšího protivníka. K tomu ještě připočteme fakt, že Francie Turecko tajně finančně podporovala a turecké vojsko bylo vybaveno francouzskými sapéry.²⁶ Evžena cestou dostihl posel, který mu předal informaci o smrti staršího bratra Ludvíka Julia. Evžen se tedy rozhodl vydat do Pasova, kam se uchýlil Leopold I. z ohrožené Vídně, a požádat jej o velení nad plukem, který ještě do nedávna podléhal jeho bratru. Pluk však byl již předán jinému zkušenému důstojníkovi, a tak jej Leopold musel odmítnout. Naštěstí pro prince, který již neměl dostatek peněz, jej ale přijal do svých služeb jeho bratranec Ludvík Bádenský, a tak se na loukách u Tullnu, které sloužily jako shromaždiště císařských vojsk, mohl Evžen připojit k armádě, jež se 10. září 1683 pohnula směrem k Vídni.²⁷ Cestou se Evžen vyptával svého bratrance na podrobnosti plánu a svěřoval mu své nápady, s nimiž Ludvík Bádenský většinou souhlasil. Především s námitkou, že pohyb vojsk je zbytečně pomalý vzhledem k tomu, že již od 15. července obránci Vídně čelí přesile. Oba tedy uvítali plán hlavního velitele Karla Lotrinského vyslat dopředu oddíl mužů, aby obsadili vrchol, ze kterého dle plánu armáda zaútočí na ležení Osmanů.²⁸ Kvůli špatnému počasí však byl útok odložen až na následující ráno.

Ráno jako první zaútočila vojska Jana Sobieskiho, která se rychlým útokem dostala hluboko do turecké obrany. Právě tento útok je později velmi často zobrazován jako nejsignifikantnější bod hrdinské legendy o Janu Sobieskim. Nejspíš každý někdy viděl obraz od Martino Altomonteho, na němž se polský král ve zlatém krunýři hrdinně probíjí tureckými vojáky, kteří umírají v striktně barokních pózách a nad hlavou mu poletuje bílá holubice. Bohužel pro nás nemáme žádné přesné zprávy o tom, co přesně mladý princ v bojích dělal. Pozdější vyprávění ale hovoří o tom, jak do stanu Karla Lotrinského přišla zpráva o zranění důstojníka kavalérie, jehož místo iniciativně převzal právě mladý Evžen Savojský, a s výkřikem: „Za císaře!“ se i s nově nabytým plukem vydal do víru bitvy.²⁹ Pravděpodobně jde ale pouze o pozdější konstrukci v rámci evženovských legend, snahu o příkrášlení a dobarvení příběhu, a Evžen celou bitvu bojoval na okraji levého křídla pod velením Ludvíka Viléma Bádenského.

²⁶ NECHANICKÝ, Zdeněk, *Mincovnictví Leopolda I. 1657–1705*, Hradec Králové 1991, s. 6.

²⁷ RICHTER, s. 45.

²⁸ Tamtéž, s. 47.

²⁹ RICHTER, s. 50 srovnej s VLNAS, s. 54.

Z bran Vídně podnikli výpad hrdinní obránci Vídně vedeni samotným hrabětem Starhembergem, a tak císařská vojska brzy získala kontrolu před branami města a značně prořídlá osmanská armáda byla zatlačována zpět do Uher. Druhého dne do Vídně dorazil značně rozezlený císař Leopold, jehož při příjezdu téměř nikdo nevítal. Většina obyvatel Vídně totiž oslavovala Jana Sobieského, který byl brán jako zachránce všeho křesťanstva, jak se i on sám stylizoval v dopisech své manželce. Od této chvíle Evžen Savojský začal budovat svou pozici v rámci císařského vojska, se kterým se vydal pronásledovat prchající armádu. Nyní ale přesuňme svou pozornost k postavě, s níž jsme se již setkali a která je jednou z hlavních v této práci.

2.2. Mládí, život a vláda Leopolda I.

Leopold se narodil jako čtvrtý syn Ferdinanda III. a již od mládí byl vychováván k duchovní dráze. Když 9. července 1654 neočekávaně zemřel jeho starší bratr Ferdinand, musel se velmi rychle začít připravovat na panovnickou dráhu, neboť v tu chvíli již neměl žádného staršího sourozence.³⁰ Na trůn Leopold nastoupil v roce 1657 poté, co jeho otec zemřel pravděpodobně na srdeční selhání způsobené strachem, že by po svém předpokládaném nástupci Ferdinandovi mohl přijít i o svého nejmladšího dvouměsíčního syna. Již od počátku své dlouhé vlády se Leopold I. musel zabývat velmi podstatnými problémy, které zdědil po svém otci. Největším problémem byla velmi špatná ekonomická situace, jejíž kořeny byly v nedávno skončivší třicetileté válce. Během dlouho trvající války totiž habsburské země postihl rapidní úbytek obyvatelstva (běžně se uvádí jedna třetina obyvatel), který způsobil pozdější ekonomické i hospodářské strádání. Navíc kvůli nedostatku pracovní síly vznikaly konflikty mezi šlechtou a poddanými, neboť šlechta se ze všech sil snažila udržet pracovní sílu na svých panstvích, aby mohla obdělávat panskou půdu. Kvůli rostoucí robotě tak mnoho poddaných nemělo čas obdělávat půdu vlastní, což vedlo k občasným lokálním povstáním, která byla rozehnána a poddaní byli ještě více perzekuováni. Tuto situaci se Leopold I. pokusil s konečnou platností vyřešit v roce 1680, kdy vydal robotní patent, který stanovoval maximální výši robot na tři dny, s výjimkou sezonních prací, kdy mohla být robota celý týden. Tento patent měl sice situaci vyřešit k všeobecné spokojenosti, ale ve výsledku pouze potvrdil předchozí robotní zatížení a v oblastech, kde bylo toto zatížení menší než tři dny v týdnu, dokonce šlechta často robotní zatížení zvyšovala.³¹ Ruku v ruce s úbytkem obyvatelstva šla také nutnost vypisovat vyšší a vyšší daně pro uživení státní pokladny.

Dalším zásadním problémem, který se neúspěšně snažil vyřešit nejen Leopold I., ale i jeho synové, bylo vzrůstající množství nekvalitních zahraničních platidel, jež se vyskytovala na území monarchie opět především v důsledku třicetileté války. Nejčastěji šlo o polské, švédské a německé mince, jimiž bylo habsburské území doslova zaplaveno.³² V roce 1659 vydal Leopold patent, který zakazoval přijímání cizích

³⁰ NECHANICKÝ, s. 5.

³¹ MIKULEC, s. 123.

³² NOVOTNÝ, Vlastislav, *Mince Leopolda I. 1657–1705*, Hodonín 2005, s. 7.

zlehčených mincí a vývoz domácích, kvalitních platidel. Cizí oběživo mělo být postupně devalvováno a vyměňováno v nižších kurzech s cílem zkvalitnit domácí platidla.³³ Zároveň s tímto patentem bylo vydáno tajné nařízení na snížení ryzosti mincí, což zapříčinilo pozdější vznik nových mincí, které překryly vzniklou mezeru mezi krejcary a tolary. Takto tedy nejspíše vznikly nejtypičtější mince pro vládu Leopolda I. patnáctikrejcare a šestikrejcare.³⁴ Tyto mince byly původně určeny k vyplácení žoldu, ale mezi obyvatelstvem si rychle získaly velkou oblibu.³⁵

Dalším velmi palčivým problémem byl nedostatek drahých kovů, protože tradiční důlní oblasti na území monarchie již byly vytěženy. Z tohoto důvodu byl Leopold nucen dovážet drahé kovy z Ameriky, což zapříčinilo postupný pokles kupní síly stříbrných mincí a následnou inflaci. Tento problém byl vyřešen až po roce 1683, kdy se monarchie mohla dále rozpínat na úkor Osmanské říše, a tak získala nové doly na Balkáně, v Horních Uhrách a Sedmíhradsku. Dřívější osmanská těžba stříbra na Balkáně dokonce mohla konkurovat dovozu ze zámoří a díky tomu se později mohl z habsburské monarchie stát největší producent a exportér stříbra na kontinentě.³⁶

³³ GROSSMANNOVÁ, s. 36.

³⁴ NECHANICKÝ, s. 9.

³⁵ GROSSMANNOVÁ, s. 37.

³⁶ Tamtéž, s. 35.

2.3. Mládí Josefa I.

Josef I. se narodil 26. července 1678 ve Vídni jako prvorozený syn ze třetího manželství svého otce. Jako nejstarší mužský potomek císařské krve byl již od mala vychováván a připravován k budoucím panovnickým povinnostem. Zajímavé ale je, že jeho výchova nebyla v rukou řádu jezuitů, jak tomu bylo po dlouhá léta zvykem, ale především v rukou Karla Theodora Otty ze Salmu, budoucího nejvyššího hofmistra. Kníže ze Salmu pocházel z velmi urozené protestantské rodiny, která ke katolictví konvertovala až v době jeho života. Je tedy zvláštní, že právě tento muž byl vybrán jako vychovatel pro habsburského panovníka.³⁷ Náboženskou výchovu měl na starost budoucí vídeňský biskup František Ferdinand Rummel a o výuku společenských věd se staral Johann Jakub Wagner z Wagenfelsu.³⁸ Obecně by se dalo říci, že vzdělání které získal Josef I. bylo na velmi dobré úrovni. Naučil se náboženství, historii, právu, matematice a dokonce i architekturu od věhlasného architekta Johanna Bernarda Fischera z Erlachu.³⁹ Na výborné úrovni byl také jeho jazykový rozhled: „*Mluvil i psal dovedně řeči latinské francouzské, španělské, vlaské*⁴⁰, *české a maďarské*“⁴¹ Stejně jako Leopold I. měl Josef zálibu v hudbě, kterou nejen poslouchal, ale i aktivně hrál na několik hudebních nástrojů a skládal. Některá z jeho děl se dokonce v průběhu 20. století dočkala nahrávky.

Josef se od většiny příslušníků svého rodu lišil nejen tím, že jeho matka nebyla v těsném příbuzenském vztahu s jeho otcem, ale také tím, že nezdědil typický habsburský povislý ret. Například Leopold I. měl pysk tak veliký, že podle jednoho schodišťového vtipu měl ústa stále otevřená. Jednoho dne se otázal svého prvního ministra co má dělati, když mu prší do pusy. Na což mu bylo odpovězeno, aby zkusil svá královská ústa zavřít.⁴² Josef byl dle všech zdrojů nejen neošklivý na poměry svého rodu, ale dokonce krásný muž. Měl modré oči, plavé vlasy a střední postavu, díky častému cvičení velmi svalnatou.⁴³ Na rozdíl od Leopolda byl také Josef zcela jiné povahy. Byl velmi rozhodný, občas prchlivý a unáhlený. Avšak jak uvádí Svátek: „*Byl*

³⁷ URFUS, Valentin, *Císař Josef I. - nekorunovaný Habsburk na českém trůně*, Praha 2004, s. 28.

³⁸ URFUS, s. 29. srovnej s SVÁTEK, s. 5.

³⁹ URFUS, s. 30.

⁴⁰ Vlastina pochází ze slova Vlchy, což je starší označení pro Itálii. Šlo tedy o italštinu.

⁴¹ SVÁTEK, s. 6.

⁴² WILLIS, Richard, Storrs, *Music world*, 1855, s. 54.

⁴³ SVÁTEK, s. 8.

sice lehko vznětlivý, ba často i prudký, rychle ale zase umírněn a usmířen, tak že všeobecná láska byla k mladému princí údělem.“⁴⁴ Zde ovšem musíme mladého Habsburka opustit, neboť bychom narušili chronologickou linii.

⁴⁴ SVÁTEK, s. 8.

2.4. Porovnání mládí všech aktérů a jejich světonázorů

Nyní se pokusím porovnat vlivy z dětství, které aktéry nejvíce ovlivňovaly a které do značné míry determinovaly vztahy mezi nimi. Jak Leopold I., tak Evžen Savojský si v mládí prošli velmi důslednou výchovou určenou pro budoucí duchovní dráhu. U obou tato výchova zanechala hlubokou znalost teologie a pravděpodobně i velmi silný vztah k samotné křesťanské víře.⁴⁵ Vztah k náboženství ale samozřejmě patří i k barokní době, jejíž samotná podstata je založena na víře v poslední soud s konečným bilancováním. A nikdo si samozřejmě ani na okamžik nedovedl představit, že by se císař nedostal do nebe. I proto máme mnoho zmínek o Leopoldově zbožnosti, o častých zpovědích i návštěvách mší. Leopold byl přesvědčený katolík, k jehož politice neodmyslitelně patřila rekatolizace a podpora jezuitů, kdežto jeho syn Josef měl mnohem vstřícnější vztah k protestantským náboženstvím, což bylo pravděpodobně dáno i tím, že jeho vychovatelem byl konvertita. Jaký přesně měl vztah ke katolictví Evžen Savojský není jasné. Co se často dočteme, je že jeho vztah k náboženství byl na svou dobu velmi nekonvenční.⁴⁶ Slovo nekonvenční si v tomto případě vykládám tak, že Evžen nebyl člověk, který by si liboval v extrémně dlouhých mších, nebyl podporovatelem rekatolizace, snad se až dá říci, že byl náboženský liberál. V otázce náboženství si Evžen rozuměl rozhodně více s Josefem, než s Leopoldem, natož pak s druhým Leopoldovým synem Karlem, který strávil dlouhá léta na ultraortodoxním španělském dvoře.

Dalším tématem vhodným pro porovnání je vztah k válce. Leopold válku respektoval jako prostředek zahraniční politiky, ale jak můžeme vidět například na obléhání Vídně z roku 1683, osobně ji nikdy nechtěl zažít. V duchu doby se ale velmi rád nechával zobrazovat jako vítěz. Jeho syn Josef válku viděl jako velmi dobrý prostředek k dosažení svých zahraničně-politických ambicí a sám se snažil válečnému umění naučit a bitev se zúčastnit. Osobně se zúčastnil obléhání pevnosti Landava v roce 1702, které dovedl k zdárnému konci. Do jaké míry je toto vítězství dílem jeho velitelských schopností je velmi diskutabilní. Faktem je, že Ludvík Bádenský pevnost obléhal již

⁴⁵ A pravděpodobně také hlubokou víru, ale víra je příliš osobní téma, které můžeme velmi těžce zkoumat sami u sebe, natož u Evžena či Leopolda z písemných zdrojů.

⁴⁶ MIKULEC, s. 23.

několik měsíců a během několika dní od Josefova příjezdu byla pevnost dobyta.⁴⁷ Podle mého názoru šlo o předem připravenou akci, jejíž cílem bylo posílit Josefovou pozici budoucího císaře a vytvořit kolem něj auru úspěšného vojevůdce. Tento názor si dovolím podpořit tím, že Josefa na této cestě doprovázelo celkem přes 400 osob z dvořanstva: „*Skládali se průvod římského krále ze 233 osob, mezi nimiž byli poštovní správce s několika listonoši několik dvorních pradlen, každá se služkou, cídící bot, několik nosičů nosítek, vazači sena atd. Cestovní průvod římské královny pak čítal 170 osob, mezi nimi dva pomocníky zahradní, dva nosiče zahradní aj. Všechny těchto 400 osob (dvorní kavalíři, dvorní dámy, panoši a kaplani měli ještě své zvláštní služebnictvo) bylo vydržováno na útraty císařské pošta je musila zdarma voziti a mimo to dostával každý mimo své služné ještě diety.*“⁴⁸ Pokud by bylo cílem této akce, aby došlo k co nejrychlejšímu dobytí pevnosti, rozhodně by Josef necestoval v doprovodu své manželky i dvora a nezastavoval by se v červnu v Praze, když k dobytí pevnosti došlo až 10. září. Ať tomu tak bylo nebo ne, oba cíle toto vítězství splnilo. Od této chvíle byl Josef vnímán jako věčně vítězný panovník, s čímž vlastně nelze nesouhlasit, neboť během vlády Josefa I. říše nikdy neprohrála zásadní bitvu, ovšem především díky Evženu Savojskému. Evžen Savojský válku miloval. Rád se účastnil bitev, rád v bitvách vítězil, ale pravděpodobně si nijak neliboval v následných oslavách vítězství (tedy přinejmenším v mnou zkoumaném období). Pravděpodobně mu ani nevadilo, že jako vítěz všech jeho bitev byl zobrazován Leopold I., ba dokonce mu možná tato konstelace vyhovovala. Víme ale, že pokud Evženovi na válce něco vadilo, byla to situace obyčejných vojáků, kteří často žili a umírali ve velmi špatných podmínkách.

Dalším zásadním tématem, které si zaslouží srovnání, je přístup k vládnutí. Leopold I. byl v mnoha ohledech konzervativní, což se ještě stupňovalo s jeho rostoucím věkem. Ve svém okolí soustřeďoval své staré známé. Mezi těmi nejvýznamnějšími byli hrabě Harrach, či kníže Mansfeld. Tajná rada se během jeho vlády rozrostla až na 150 členů, což vzhledem k jejímu významu v této době do značné míry snižovalo akceschopnost celé monarchie. Josef byl členem této tajné rady již od svých sedmnácti let, takže velmi dobře věděl, že rada není zdaleka tak funkční, jak by měla být a zároveň byl zasvěcen do všech oblastí politiky říše a po svém nástupu na trůn věděl, kde co nefunguje a je

⁴⁷ SVÁTEK, s. 17. srovnej s URFUS, s. 32.

⁴⁸ SVÁTEK, s. 15.

potřeba napravit. Již během Leopoldovy vlády se kolem Josefa vytvářela skupina mladých politiků⁴⁹, která po jeho nástupu na trůn získala prostor k obsazení klíčových úřadů a provádění reforem. Mezi těmito politiky byli například kníže Salm, hrabě Starhemberg, Vratislav z Mitrovic a samozřejmě také Evžen Savojský. Právě malý abbé byl tou osobou, která nejvíce prosazovala reformy státní správy, reorganizaci financování armády. Ihned po svém nástupu na trůn tedy Josef I. sáhl k reorganizaci tajné rady, při níž omezil počet členů ze 150 na 33.⁵⁰ Dále samozřejmě začal přeobsazovat klíčové posty, a tak se do čela válečné rady dostal Evžen Savojský.⁵¹

⁴⁹ Vlnas používá označení „mladá strana“, Urfus označení „mladý dvůr“.

⁵⁰ URFUS, s. 57.

⁵¹ Tamtéž, s. 56.

3. Vztah mezi Evženem Savojským a Leopoldem I.

Nyní se ale musíme vrátit chronologicky zpět, abychom mohli sledovat kariérní postup Evžena Savojského. Poté, co spojené síly Habsburského domu, Polska a států z říše úspěšně zachránily Vídeň, začaly Turky pronásledovat přes Balkán. Evžen Savojský se k tomuto podniku připojil jako dobrovolník a během tažení se stal velitelem dragounského pluku číslo 13 se základnou v Lounech.⁵² Plukovníký dekret, který jej jmenoval velitelem tohoto pluku, získal 12. prosince 1683.⁵³ Během tažení se Evžen znovu setkal se svými starými přáteli (Louis Armand Conti, jeho bratr Francois Louis) i s dalšími Francouzi, které na toto tažení vyslal Ludvík XIV. v okamžiku, kdy si uvědomil, že pokud se ke koalici připojí, může pouze získat. Takto se tedy Evžen seznámil s lidmi, kteří v jeho životě ještě budou hrát roli, především s Vaudémontem a Commercem, či s jistým maršálem Villarsem, s nímž později v Rattstatu, na konci válek o španělské dědictví, bude jednat o budoucnosti Evropy.⁵⁴ Navzdory evženovským legendám byl princ během tohoto tažení spíše pozorovatelem než strůjcem děje, ale přesto toto období jeho života bylo pro malého abbého důležité, neboť získal mnoho zkušeností, které se mu velmi hodily v průběhu dalších let. Dalšího povýšení se plukovník Evžen Savojský dočkal za zásluhy během bitev u Ostríhomí a Nových Zámků 14. listopadu 1685, kdy byl povýšen do hodnosti generálmajora.

V roce 1688 byl Evžen při obléhání Bělehradu postřelen do nohy. Vzhledem k tomu, že rána byla velmi hluboká, polní chirurgové nebyli schopni kulku vyjmout, a malý abbé si přál raději umřít než přijít o nohu, byl savojský princ převezen i s kulkou do Vídně, kde celou zimu (postřelen byl pravděpodobně 2. září) nemohoucně proležel.⁵⁵ Nejspíš zejména díky své skvělé fyzické kondici však Evžen přežil nejen zánět v noze doprovázený vysokými horečkami, ale také péči barokních lékařů, kteří se za každou cenu snažili nadějného důstojníka zachránit.⁵⁶ V této době se Evžen zřejmě definitivně rozhodl zůstat v rakouské armádě a zasvětit celý svůj život službám Habsburkům, neboť právě na sklonku roku 1688 vypukla devítiletá válka, v níž malý abbé bojoval za slávu

⁵² VLNAS, s. 79.

⁵³ RICHTER, s. 60.

⁵⁴ VLNAS, s. 76.

⁵⁵ RICHTER, s. 76.

⁵⁶ VLNAS, s. 86.

habsburského domu proti svým krajanům, Francouzům.⁵⁷ Během této války mohl Evžen konečně ukázat svůj talent, neboť díky tomuto konfliktu byl povýšen do hodnosti polního maršála, k čemuž mu velkou měrou dopomohli i jeho vlivní přátelé na císařském dvoře. V roce 1690 princ přijel do severní Itálie jako čerstvě jmenovaný generál jezdeckta, aby se připojil ke zde působícím vojskům protifrancouzské koalice a pomohl ubránit Turín před francouzskou armádou vedenou Nicolasem de Catinat. Právě zde Evžen poprvé poznal hořkost porážky na bitevním poli. Spojenecká armáda pod vedením Evženova bratrance Viktora Amadea Savojského, toto příbuzenské pouto bylo jedním z důvodů proč byl do Itálie vyslán právě Evžen,⁵⁸ se totiž i přes všechny Evženovy rady utkala s Francouzi na otevřeném poli dříve, než dorazily všechny posily, a byla dle očekávání rozdrčena. I přes tuto porážku ale Evženova reputace během bitvy spíše vzrostla, neboť díky jeho manévřům při ústupu ztratila spojenecká vojska jen třetinu vojáků.⁵⁹ Možná i díky tomu neměl nakonec maršál Catinat dostatek sil na dobytí Turína. Od této chvíle se z války v Itálii stala poziční válka prokládaná občasnými menšími střety, avšak ani jedna strana se již nechtěla střetnout ve velké bitvě.⁶⁰ Evžen neustále kritizoval nerozhodnost velitelského štábu a snažil se v radě generálů prosadit nějaký posun, ale vše bylo zablokováno Viktorem Amadeem, který ani nikdy neuznal, že předchozí prohra byla jeho vinou.⁶¹

Evžen tedy vyrazil do Vídně stěžovat si na neschopnost svého bratrance, španělských důstojníků i velmi špatné zásobování vlastních vojáků a zde bych si dovilil znovu připomenout jednu ze základních tezí této práce: „*Josef I. mu byl bratrem a Karel VI. Pánem. Leopolda však prý ctil, miloval, ale také nesnášel, popíral a kritizoval – jako vlastního otce*“⁶² Většina lidí nejspíše očekávala, že Evžen bude potrestán za svou opovážlivost, ale Leopold principi vyhověl a poslal do Itálie posily, aby měl princ větší slovo v radě generálů. Těžko hodnotit zda Leopold k Evženovi cítil nějaký otcovský cit, nebo si pouze uvědomoval, že malý abbé má většinou pravdu, ale každopádně se zde

⁵⁷ Pravděpodobně kvůli tomu, že dobytí Bělehradu znamenalo konečný pád Turecka ve válce s Rakouskem, což samozřejmě nechtěl dopustit jejich tajný spojenec Ludvík XIV, a tak v roce 1688 vtrhl do Falce a jako záminku zvolil dědická práva své švagrové Liselotty Falcké, která se domáhala vlády po smrti svého bratra.

⁵⁸ ARTANVILLE, s. 197.

⁵⁹ RICHTER, s. 91.

⁶⁰ VLNAS, s. 104.

⁶¹ RICHTER, s. 92. srovnej s LIGNE, s. 38.

⁶² VLNAS, s. 242.

ukazuje, že Evžen se nikdy nebál svého panovníka konstruktivně kritizovat. Výsledkem Evženovy stížnosti bylo, že do Itálie táhlo dalších 12000 mužů, k Evženově zlosti ale byli pod velením hraběte Caraffy, který se proslavil při bojích v Uhrách především svou krutostí k povstalcům i vlastním vojákům. Princ a hrabě měli mnoho sporů, jež vyvrcholily, když Caraffa nechal popravit jednoho z Evženových dragounů za to, že se i přes zákaz zúčastnil drancování. Problémem nebyla ani tak vina, či nevina tohoto nešťastníka, ale spíše to, že Caraffa neměl žádné právo jakkoli trestat muže podřízené princovi Savojskému. „Podle platných zákonů byl totiž majitel pluku svrchovaným pánem nad životem a smrtí svých mužů.“⁶³ Rozhořčen se Evžen vydal znovu do Vídně stěžovat si jak na neoprávněný zásah do svého pluku, tak na vojenskou neschopnost hraběte. Znovu většina přítomných předpokládala, že bude Evžen potrestán za svou odvážnost, ale nakonec vše dopadlo jinak. Leopold rozhodl, že hrabě Caraffa bude odměněn za své služby tím, že se z něj stane vyslanec u papežského stolce, čímž uvolnil ruce Evženovi, který tak mohl v červnu roku 1692 táhnout na území Francie v čele vojsk, ač formálně stále podřízen svému bratranci, který si již ale uvědomoval, že bez Evžena by takových úspěchů rozhodně nedosáhl.

Z tohoto období Evženova života můžeme vysledovat několik poznatků o vzájemném vztahu mezi princem a císařem Leopoldem I. Leopold I. si malého abbého zcela jistě velmi oblíbil, nebo si minimálně byl vědom jeho výjimečnosti, neboť jinak by na jeho troufalé počínání ve Vídni rozhodně nereagoval vstřícně. Zároveň z tohoto můžeme vytušit, že Leopold našel zalíbení v Evženově bezprostřednosti, s níž dokázal sdělit nepříjemné zprávy i stížnosti. Například v případě stížností na hraběte Caraffu Evžen nejprve poslal dopis, ve kterém nabídl vlastní rezignaci, a ten okamžitě osobně následoval, aby císaři vlastními slovy vysvětlil, co mu přesně vadí. Podle Karla Richtera tato slova mohla vypadat asi takto: „*Sloužím oddaně Vašemu Veličenstvu, ale odmítám se podřizovat svévoli maršála Caraffy. Nedbá rozumných důvodů, práva ani lidských ohledů a slušnosti. Nemohu porážet nepřítele, když mám ruce spoutány neustálým vměšováním do mých pravomocí, zvláště když pochybuji, že by někdo méně rozuměl válce a byl vojensky neschopnější než maršál Caraffa.*“⁶⁴ Evženovi bylo znovu vyhověno a hrabě Caraffa byl nahrazen maršálem Caprare, s nímž se Evžen mnohem

⁶³ VLNAS, s. 106.

⁶⁴ RICHTER, s. 94.

lépe snesl. A protože maršál byl pořád vyšší hodnosti než generál, dočkal se Evžen 25. května 1693 povýšení na polního maršála, čímž se ve svých třiceti letech ocitl na nejvyšším stupni v žebříčku hodností.

V roce 1693 se začala karta obracet a Francie zaznamenala první vítězství v Porýní, zároveň ale počala pociťovat nedostatek prostředků na vedení války, a tak se mezi diplomaty zvolna otevírala myšlenka uzavření míru. V květnu 1697 byla zahájena mírová konference v Rijswijku a v červenci byl Evžen Savojský převelen do Uher, kde se stal hlavním velitelem vojsk.⁶⁵ Právě zde došlo k jedné z jeho nejznámějších bitev. Sjednocené císařské vojsko pod Evženovým velením u rozbořené vesničky Zenta dohonilo pochodující tureckou armádu a napadlo ji při přechodu řeky Tisy, údajně i přes rozkazy nepouštět se do žádného střetu.⁶⁶ Jelikož osmanské velení nepředpokládalo, že by císařská armáda mohla být v takové blízkosti, nerozestavilo správně hlídky a armáda začala přecházet řeku. V okamžiku kdy jízda byla na druhém břehu řeky a dělostřelectvo na provizorním mostě, císařská armáda překvapivě zaútočila a dosáhla rozhodného vítězství. Ztráta na císařské straně byla pouhých 429 mužů, kdežto osmanská armáda dle odhadů ztratila přes dvacet tisíc mužů pěchoty při překvapivém útoku a minimálně dalších deset tisíc se utopilo v řece.⁶⁷ Podle neautentického deníku vydaného Lignem malý abbé shrnul bitvu u Zenty pouhým konstatováním že jatka pokračovala až do desíti hodin a já (Evžen) v nich neztratil ani tisíc mužů.⁶⁸ Z našeho pohledu se díky této bitvě stal Evžen Savojský naprostou legendou, ale podle stejného deníku vydaného ve Francii v roce 1811 byl po svém návratu do Vídně malý abbé přijat velmi chladně a dokonce byl nakrátko uvězněn ve svém domě kvůli obehnutí příkazů za žádnou cenu se nepouštět do žádného střetu s Osmany.⁶⁹ O tomto věznění se však zmiňuje pouze deník z roku 1811, kdežto deník vydaný v roce 1716 se o ničem podobném nezmiňuje, neboť autor dle knihy musel prince opustit kvůli úmrtí svého strýce zrovna v době, kdy se Evžen vracel zpět do Vídně. Teoreticky je samozřejmě možné, že si autor později vydané knihy tuto událost vymyslel, ale reálná je i možnost, že v roce 1716 bylo politicky nemožné tuto informaci

⁶⁵ VLNAS, s. 109.

⁶⁶ LIGNE, s. 51. srovnej s RICHTER, s. 114.

⁶⁷ VLNAS, s. 114. srovnej s RICHTER, s. 114. srovnej s ARTANVILLE, s. 355–368.

⁶⁸ LIGNE, s. 52.

⁶⁹ Tamtéž, s. 54.

zveřejnit. V každém případě se nám Evžen Savojský znovu vrátil na uherská bojiště v roce 1698 jako vrchní velitel císařských sil.⁷⁰ V rámci tohoto tažení získal mnoho dalších vítězství a i díky jeho přínosu byl nakonec 26. ledna 1699 uzavřen mír v Karlovicích.

Vrátím se ještě k události s domnělým uvězněním, neboť v této části přichází jeden z momentů, které jsou v Ligneově edici Evženových pamětí v přímém rozporu s ostatními zdroji. Nejen že oproti ostatním zdrojům uvádí navíc událost o uvěznění, která je poměrně uvěřitelná, ale hlavně zde dochází k přímému popření věty o vztahu Evžena ke třem císařům, o které si sice Vlnas myslí, že není autentická, ale uznává možnost, že Evžen takový vztah mohl cítit. V edici je přímo napsáno: „*This anecdote of Leopold, whom I condemned for not feeling that I merited a more signal reparation, sufficiently proves the falsity of an assertion that has been attributed to me---that, of the three Emperors whom I had served, the first had been my father, the second my brother, and the third my master. Pleasing mark of parental fondness to cut off my head for having saved his empire!*“⁷¹ Myslím si, že je zvláštní, že Evžen zde vyvrací tuto větu, která pravděpodobně vznikla až dlouho po Leopoldově smrti. Možností je více. Buď tuto větu původně řekl sám, věta se šířila a on ve stáří zjistil, že ji tak vlastně nemyslel, nebo že má jiný názor. Druhou možností je, že se ve veřejném prostoru tato věta šířila, on se o ní doslechl a rozhodl se ji vyvrátit, což by dávalo smysl. Třetí možností je, že podklad pro knihu nenapsal Evžen Savojský a je to konstrukce, která vznikla až po jeho smrti. Hromadění dalších teorií by naplnilo celou knihu, ale já se budu dále věnovat vztahu Evžena a Leopolda I. Celé situaci, která rozporu této věty měla předcházet se poměrně obsírně věnuje Vít Vlnas, který porovnává různé zdroje a dle něj je pravděpodobné toto: vzhledem k tomu, co by případná prohraná bitva u Zenty mohla znamenat pro celou říši byl Evžen pravděpodobně cílem kritiky ze stran různých generálů, avšak Leopold měl být celou dobu na jeho straně, důkazem čehož má být osobní dopis, ve kterém císař gratuluje princovi k vítězství.⁷²

Pojďme nyní podrobit Ligneovu edici kritice. Faktem je, že jej jako zdroj ke svým pracím nevyužil nejspíše žádný z moderních autorů, a navíc většina autorů uvádí, že

⁷⁰ LIGNE, s. 55. srovnej s VLNAS, s. 115. srovnej s ARTANVILLE, s. 375.

⁷¹ LIGNE, s. 55.

⁷² VLNAS, s. 121.

Evženových zápisků zůstalo jen velmi málo, což rozhodně je v naprostém kontrastu s pamětmi z celého Evženova života psanými jím samým.⁷³ Tato kniha celkově nezapadá do ostatních evženovských děl a místy se mi až zdá, že je psána s cílem snížit prestiž tohoto vojevůdce. Jedním z důvodů, který mě k tomuto názoru vede je čas a místo vydání. Originální výtisk pochází z Paříže roku 1810, rok po Napoleonově vítězství proti páté koalici, ve které byla i habsburská monarchie. Dalšími důvody, proč rozporuji její autentičnost, jsou článek, který se poměrně obsírně zabývá literaturou spojenou s osobou Evžena Savojského,⁷⁴ a také terminologie, které by Evžen Savojský nejspíše nepoužil. Příkladem může být používání názvu bitva u Malplaquet, i když Evžen sám chtěl bitvu pojmenovat bitva u Taisnieres.⁷⁵

Během válek na Balkáně se stal polní maršál princ Evžen Savojský pro Leopolda I. velmi důležitou osobou. Nejen že prokázal svou schopnost vyhrávat důležité bitvy a složitými manévry přečíslet nepřítele, ale také dlouhodobě prokazoval velký cit pro diplomacii, a tak na něj Leopold I. spoléhal více a více. Evžen Savojský byl ale cenný ještě z dalšího důvodu. Udržoval si totiž síť placených informátorů po celé Evropě, o čemž Leopold samozřejmě věděl a většinu svých politických rozhodnutí s ním konzultoval. Důkazem o tom, že princova hvězda stále rostla nám může být, že jako poděkování od císaře obdržel meč zdobený rytinami se zlatou rukojetí a rozsáhlé pozemky na nově dobytém území mezi Drávou a Dunajem.⁷⁶ Díky svému platu polního maršála a výnosům z jeho pozemků a opatství v Itálii se najednou stal boháčem a jako správný boháč se rozhodl vybudovat sídlo, které by bylo adekvátní k jeho postavení. Přestavbou svého domu pověřil Johanna Bernharda Fischera z Erlachu.⁷⁷

Po nedlouhém období, kdy monarchie nebyla v žádném konfliktu, vypukl spor o španělské dědictví. Ve Španělsku totiž bez potomků zemřel král Karel II. Karel II. byl muž, který snad ani jeden den svého života nebyl zcela zdrav a již od smrti jeho otce Filipa IV. v roce 1665 mocnosti očekávaly, že větev španělských Habsburků brzy

⁷³ VLNAS, s. 114.

⁷⁴ ŠIMETIN, BRANDOLICA, s. 211–233.

⁷⁵ LIGNE, s. 140.

⁷⁶ RICHTER, s. 119.

⁷⁷ Nejednalo se o stavbu Belvederu, ale pouze o přestavbu starého domu, který zakoupil od Karla Maxe Thuna. Jedná se o současnou budovu rakouského ministerstva financí. Tuto budovu od roku 1723, kdy byl dostavěn Belveder, používal Evžen Savojský jako zimní palác.

vymře a snažily se tudíž přijít s řešením, ze kterého by vytěžily co nejvíce. Po smrti očekávaného dědice Josefa Ferdinanda Bavorského v roce 1699 bylo jasné, že tato otázka se nevyřeší mírovou cestou, a tak když Karel II. 1. listopadu 1700 konečně zemřel, byly jak Francie tak Rakousko připraveny na válku. Navíc od smrti Josefa Ferdinanda byl nemocný král v obležení diplomatů obou stran, které se ho snažily přesvědčit, aby svou říši odkázal právě jim. Karel II. tak svou závěť několikrát změnil, což jen přispívalo k celkovému napětí. V poslední verzi závěti, byl jako dědic označen vévoda z Anjou, tedy vnuk Ludvíka XIV. S tímto se samozřejmě nehodlal smířit Leopold I., neboť jméno jeho syna Karla bylo vepsáno do předchozích verzí závětí, a tak vypukla válka. Především politici kolem následníka trůnu Josefa přesvědčovali Leopolda I., že je potřeba válku zahájit i bez spojenců, neboť silná armáda zmůže více, než diplomatické konference.⁷⁸ Problémem ale byl špatný stav nejen armády, ale i státní správy. V klíčových úřadech pro chod monarchie se totiž střídali „staří“ Leopoldovi současníci, kteří z pohledu „mladých“ byli příliš konzervativní pro vedení války. Z obecného pohledu byl asi největším problém ten, že tito Leopoldovi současníci často umírali brzy po svém jmenování do úřadu, a tak nic nefungovalo podle představ „mladých“, ani Leopolda samotného.⁷⁹ I kvůli těmto okolnostem byla armáda připravena k tažení až v květnu roku 1701, kdežto francouzská armáda již byla připravena na střet v Lombardii. Navíc Tyrolly odmítly pustit habsburská vojska skrz své území, takže armádě Evžena Savojského zdánlivě zbývala jediná možnost jak se dostat do Itálie a to frontální útok proti francouzským liniím v soutěsce u řeky Adiže.⁸⁰ Vzhledem k dobrému postavení a početní převaze Francouzů se zdála situace být zoufale bezvýchodnou, ale právě v této chvíli přišel malý abbé s velmi troufalým plánem jak vpadnout francouzské armádě vedené maršálem Catinatem do zad. Rozhodl se totiž, že část armády bude předstírat přípravy k očekávanému frontálnímu útoku a on sám se zbytkem armády přejde Alpy a objeví se za francouzskou armádou.⁸¹ Tento neskutečný plán, kterému málokdo kromě Evžena věřil, se i přes obrovské obtíže se zdoláváním alpských stezek, spouštění děl z převisů a celkovou náročnost cesty podařil, a tak dodnes patří k jednomu z nejgeniálnějších tahů v dějinách válečnictví. Díky

⁷⁸ VLNAS, s. 139.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ RICHTER, s. 131.

⁸¹ VLNAS, s. 141. srovnej s RICHTER, s. 131.

dokonalému provedení, které se maršálu Catinatovi nepodařilo včas odhalit, se totiž habsburská armáda ocitla za zády francouzských vojáků, kteří absolutně netušili, co je jejím cílem. K první větší srážce došlo u Carpi 9. července 1701 poté, co malý abbé nočním přesunem chytře vmanévroval francouzské jednotky do nevýhodného postavení. Žádná strana sice neměla velké ztráty, ale vítězství habsburské strany bylo jasné.⁸² Na základě této porážky došlo ve vedení francouzské armády k zásadní změně, neboť maršál Catinat byl zbaven velení a na jeho místo byl dosazen maršál Villeroy, který měl jasný rozkaz zaútočit a rozdrtit Evženovu armádu. O splnění tohoto rozkazu se maršál Villeroy pokusil 1. září, kdy lehkomyšlně, bez příprav a odstřelování dělostřelectvem, napadl obranné postavení rakouské armády u městečka Chiari. Zde došlo k další velmi rozhodné výhře Evženových jednotek, které ztratily pouhých 150 mužů oproti francouzským 2000.⁸³

Od bitvy u Chiari hledal maršál Villeroy příležitost k střetnutí v otevřeném poli, čemuž se ze zřejmých důvodů chtěl Evžen Savojský vyhnout. Pro císařské bylo velkým vítězstvím už to, že zimu mohli trávit na nepřátelském území, na nepřátelské útraty. Aby toho nebylo málo, císařská kavalerie podnikala časté výjezdy do okolí a přepadala francouzské pevnosti. V noci z 31. ledna na 1. únor 1702 podnikl Evžen Savojský velmi troufalou akci, jejímž cílem bylo dobýt hlavní stan francouzské armády, pevnost Cremona, a zajmout velitele. Díky spolupracujícím obyvatelům Itálie, především díky faráři cremonského kostela Antoniu Cosoliovì, se mu povedlo získat informaci o tajné chodbě, která vedla do fary uvnitř pevnosti. Touto chodbou prošel malý oddíl vojáků, kteří zevnitř otevřeli bránu, a tak byla cesta pro zbytek přepadového oddílu otevřena.⁸⁴ I přes tento rychlý vpád do pevnosti nebyl boj jednoduchý a odpoledne musel princ nařídít ústup. Pevnost sice nedobyl, ale zato si s sebou odváděl devadesát zajatých francouzských důstojníků, včetně maršála Villeroye.⁸⁵ Tato akce však nebyla důležitá jen ze strategického hlediska na italském bojišti, ale také kvůli nutnosti uzavírat spojení. Během těchto úspěchů z prvních let války se na císařskou stranu přidalo Braniborsko, Dánsko, Hanoversko a především Anglie a Holandsko spojené osobou

⁸² VLNAS, s. 143.

⁸³ VLNAS, s. 144. srovnej s RICHTER, s. 135–137.

⁸⁴ ARTANVILLE, s. 415.

⁸⁵ VLNAS, s. 147. srovnej s RICHTER, s. 140–145. srovnej s ARTANVILLE, s. 416.

Viléma III. Oranžského.⁸⁶ Na stranu Francie se ale přidal bavorský kurfiřt Maxmilian Emanuel, který si chtěl udržet své postavení místodržícího v Nizozemí.⁸⁷

Nyní se ale musíme vrátit zpět do Vídně, kam od začátku války posílal Evžen Savojský zoufalé dopisy, ve kterých informoval válečnou radu o špatném stavu zásobování, nedostatku financí na žold i francouzské přesile. Problémem bylo, že dvorská válečná rada stále nefungovala, neboť hrabě Mansfeld nejen že se nevyznal ve vojenství, ale také nechtěl dělat žádná rozhodnutí, neboť neudělat žádná rozhodnutí bylo z jeho pohledu lepší, než dělat rozhodnutí špatná.⁸⁸ Na jeho odvolání tlačil celý „mladý dvůr“ kolem římského krále Josefa a časem o totéž žádali i spojenci.⁸⁹ Leopold I. situaci vůbec nechtěl řešit, ale po smrti Samuela Oppenheimera⁹⁰ v květnu 1703 a následných finančních problémech, které se s jeho smrtí pojí, musel učinit rozhodnutí. Rozhodnutí vskutku leopoldovské: Mansfelda povýšil do úřadu nejvyššího komořího, ale co je pro nás důležité, tak do role prezidenta dvorské válečné rady, především na radu Josefa, povýšil Evžena Savojského, který v této funkci zůstal až do své smrti.⁹¹

Od nástupu do funkce se Evžen snažil o zavedení reforem, které by výrazně pomohly armádě, avšak přes nerozhodného Leopolda se něco takového jen těžce prosazovalo. Další důležitou věcí která se odehrála ve Vídni v roce 1703, bylo vydání Dohody o vzájemné poslušnosti, kterou se Josef a Leopold vzdali svých nástupnických práv na španělský trůn. Právě tento dokument se později stal základem pragmatické sankce.⁹² Právě díky tomuto dokumentu mohl být arcivévoda Karel korunován Španělským králem.

Ke konci Leopoldova života iniciativu v panovnických záležitostech stále intenzivněji vyvíjel Josef I., který se, s Leopoldovým souhlasem, stal jakýmsi

⁸⁶ RICHTER, s. 139.

⁸⁷ VLNAS, s. 157.

⁸⁸ RICHTER, s. 146.

⁸⁹ VLNAS, s. 158.

⁹⁰ Samuel Oppenheimer byl dlouholetý vrchní válečný faktor a dvorní bankéř židovského původu, který svými astronomickými půjčkami držel celou monarchii nad krachem. Všechny vojenské operace, včetně přechodu Alp, byly financovány právě z jeho peněz, na dluh. Svůj vliv na dvoře uplatňoval i skrze své další dlužníky, kromě císařské pokladny, kteří byli často vysoce postavení na císařském dvoře. Po jeho smrti zůstaly nekryté směnky z velké části s pečeti Leopolda I.

⁹¹ VLNAS, s. 160.

⁹² URFUS, s. 50.

neoficiálním předsedou vlády.⁹³ Leopold I. zemřel ve Vídni 5. května 1705 a na trůn po něm nastoupil jeho syn. Zde se však ještě jednou zamyslím nad vztahem mezi Leopoldem a Evženem. Jak se asi cítil Evžen Savojský, když v Itálii otevřel dopis ve kterém stálo, že starý císař zemřel? Leopold I. Evžena mnohokrát zklamal svou nerozhodností a konzervativností, přesto to byl právě on, kdo jej v roce 1683 přijal poté co opustil Paříž i Francii a hledal uplatnění. To za jeho vlády získal uznání nejen v říši, ale i mimo její hranice. To za jeho vlády se dostal na nejvyšší metu, kterou Rakouská armáda umožňovala. I přes kritiku, která od Evžena k Leopoldovi směřovala si myslím, že si stále uvědomoval, že je císaři mnoho dlužen. Mnohdy nad ním držel ochrannou ruku i přes přání svých rádčů Evžena potrestat za prostořekost, či odvážné, z dobového pohledu až šílené, strategie. Řekl bych, že věta, která Evženův vztah k Leopoldovi popisuje jako vztah k otci sice není autentická, ale jak napsal Vít Vlnas: „... *nepostrádá racionální jádro.*“⁹⁴

⁹³ VLNAS, s. 174.

⁹⁴ Tamtéž, s. 212.

4. Vztah mezi Evženem Savojským a Josefem I.

4.1. Politické pozadí a Evženovy válečné aktivity v letech 1705–1711

Nyní nastal ten správný čas pro pokus o pochopení vztahu mezi Evženem Savojským a mladým římským králem, následně i císařem, Josefem. Jak jsem nastínil již v předchozích kapitolách, Josef I. měl kolem sebe jistou skupinu mladších politiků, jimž se přezdívalo „mladá strana“. V této skupině politiků byl i Evžen Savojský, který dlouhodobě kritizoval fungování státní správy i armády a v osobě mladého Josefa nejspíše viděl velkou naději, neboť Josef se zdál být rozhodným mladým mužem. Slovo rozhodný zde není užito náhodou. Pro nástupce Leopolda I. se rozhodnost zdála být klíčovou vlastností, tím spíše v době, kdy byla celá říše zavlečena do války globálního měřítká s dlouholetým nepřitelem na dvou frontách (na Rýně a v Itálii) a v Uhrách opět vypuklo povstání. Josef I. byl součástí vysoké politiky otcovy říše již od roku 1695, kdy se stal členem tajné rady. Měl tedy dostatek času na to, aby přivykl vysoké politice a mohl si na problémy udělat svůj vlastní názor. Většinu politických otázek samozřejmě konzultoval se svým okolím: otázky obecné povahy především se svým bývalým vychovatelem hrabětem Salmem a přítelem vévodou Lambergem, otázky válečnictví pak s princem Evženem, který se u něj těšil plné důvěře.⁹⁵ Josefova výhoda oproti Leopoldovi byla v tom, že si dokázal udržet vlastní pohled a nenechal se tolik ovlivnit svým okolím, takže nenastala situace, kdy by rádci vládli za něj. Na druhou stranu ale pokud dostal dobrou radu, neměl problém ji přijmout.⁹⁶ Další výhodou Josefovy vlády oproti Leopoldově byl fakt, že Josef nechával svým spolupracovníkům poměrně velkou volnost v samostatném rozhodování a nelpěl tolik na absolutistické vládě jako jeho otec. Možná i proto pod ním někteří vysoce postavení úředníci či vojáci sloužili raději.⁹⁷

Poté, co v roce 1705 nastoupil na trůn, snažil se sedmadvacetiletý Josef I. řešit problémy armády, neboť to byla pro říši prioritní. Proto provedl, společně s prezidentem dvorské válečné komory Evženem, reformy, které přinesly vojákům vyšší a pravidelnější žold. Soustředil se na zkvalitnění a zrychlení zásobování a celkově na dodávky kvalitnějších surovin a vybavení.⁹⁸ Na tyto problémy si Evžen Savojský

⁹⁵ SVÁTEK, s. 18.

⁹⁶ Tamtéž, s. 19.

⁹⁷ Tamtéž, s. 19.

⁹⁸ Tamtéž, s. 21.

v armádě stěžoval již dlouho a ve spolupráci Leopoldem I. se mu je prostě nedařilo řešit.⁹⁹ Aby tyto kroky mohl provést, musel ale odstranit Leopoldovy lidi z klíčových pozic, což velmi rychle a razantně udělal.¹⁰⁰ Již 10. května začal řešit otázku uherského povstání tím, že všem povstalcům nabídl amnestii a řešení jejich stížností. Navíc z Uher odvolal neoblíbeného a brutálního maršála Heistera a na jeho místo vyslal generála Herbevilla.¹⁰¹

Pojďme si nyní zkusit popsat jaká byla situace v armádě. Řadový voják pobíral plat 4 zlaté a dávkou na živění koně 4 zlaté měsíčně. Tyto peníze byly dostačující na to, aby voják zaopatřil sám sebe, ale vojáci museli mnohdy živit i svoji rodinu. Tyto peníze byly vojákům vypláceny přes jejich plukovníky a vzhledem k tomu že „*Málokterý regiment naplňoval ideální tabulkové počty mužstva a plukovníci se svými štáby si běžně přilepšovali tím, že vedli ve stavu mrtvé duše a imaginární koně, na něž však přirozeně pobírali peníze.*“¹⁰² Navíc především za Leopoldových časů se stávalo, že včas nedorazily peníze na žoldy a vojáci museli žít na dluh. Častým problémem kterým pluky trpěly byl také nedostatek ubytovacího místa, vojáci často museli bydlet v polorozpadlých městských domech. Tato situace se sice zlepšila již za časů Leopolda, který roku 1683 nechal postavit první kasárny v Praze, avšak i tak bylo ubytovacího prostoru málo.¹⁰³ Možná největším problémem z hlediska dnešního pohledu byla lékařská péče. Vlastně je otázkou, zda je vhodné o polní chirurgii mluvit jako o lékařské péči, neboť velmi malé množství vojenských ranhojičů, placených dvěma ústními dávkami a jednou koňskou měsíčně, se muselo postarat o obrovské množství raněných. Není tak divu, že operace probíhaly v naprosto primitivních a nehygienických podmínkách. Nebylo nijak zvláštní, že po jedné operaci ranhojič pouze opláchl krvavé nástroje vodou a pustil se do dalšího pacienta.¹⁰⁴ Pokud pacient dokázal přežít operaci, byl převezen do polního lazaretu, kde s oslabenou imunitou musel bojovat proti všudypřítomným infekčním nemocem.¹⁰⁵ Z tohoto krátkého souhrnu se dá snadno vyčíst, že život vojáka rozhodně nebyl ničím příjemným a pohodlným. Navíc po

⁹⁹ RICHTER, s. 171.

¹⁰⁰ VLNAS, s. 212.

¹⁰¹ SVÁTEK, s. 22.

¹⁰² VLNAS, s. 220.

¹⁰³ Tamtéž, s. 220.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 221.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 222.

propuštění z armády zůstávali bývalí vojáci nejen bez penze, ale velmi často také bez končetin, takže nějaké vydělávání peněz pro ně rozhodně nebylo jednoduché. Toto si Evžen Savojský uvědomoval a snažil se v armádě vytvořit podmínky pro to, aby propuštění veteráni směli zůstat a pracovat dále za stálý žold při týlových pracích.¹⁰⁶

Nyní se ale pojďme vydat dále v chronologické ose. Evžen Savojský se vrátil do Itálie, kde pokračoval v tažení proti francouzským jednotkám. První velkou bitvou byla bitva u Cassana v roce 1705, kde Evženova armáda napadla opevněnou, početně slabší francouzskou armádu. Zde se opět projevila Evženova nebojácnost, když po smrti hraběte Leiningena osobně přebral velení a v přední linii se vrhl do bitvy, kterou i přes střelné zranění na krku zdárně dokončil. Tato bitva je zajímavá především tím, že po jejím skončení byla na obou stranách považována za vítěznou.¹⁰⁷ Dle názoru Víta Vlnase, se kterým se nedá nesouhlasit, to na rakouské straně bylo především proto, že „(...) počátek vlády Josefa I. musel být ověnčen velkým vojenským úspěchem“¹⁰⁸ Artanville se nám o této bitvě pouze zmiňuje a raději ji nijak nehodnotí.¹⁰⁹ Výsledkem byly spíše velké ztráty na obou stranách, které zabránily v pohybu kupředu. Evžen Savojský se tedy opět vrátil do Vídně a plnil povinnosti svého postavení u dvora.

Na sklonku srpna roku 1706 podnikla francouzská vojska pod vedením Filipa Orleánského útok na Turín, který byl s vypětím všech sil odražen. V září do blízkosti stále obleženého Turína přicestoval Evžen Savojský a znovu převzal svou úlohu vrchního velitele rakouských vojsk v Itálii s jasným cílem osvobodit Turín. K rozhodujícímu střetnutí, při kterém se vojsku Evžena Savojského podařilo zvítězit a zahnat Francouze zpět k Pignerolu, došlo 7. září. Během tohoto střetu Evžen Savojský opět ukázal, že strach o vlastní život rozhodně nestaví na první přičky svého žebříčku hodnot, neboť opět jezdil mezi vojáky a povzbuzoval je přímo na bojišti. Během bitvy nastala situace, kdy vedle malého abbého zemřeli jeho pobočník i páže a pod ním samým byl zastřelen kůň. Všichni se obávali, že velitel zemřel, ale on se zvedl zpod mrtvého koně a zažádal o nového, aby mohl být dále s vojáky v bitvě.¹¹⁰ Díky francouzskému stažení k Pignerolu u francouzských hranic se pro spojenecká vojska

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 226.

¹⁰⁷ RICHTER, s. 226. tuto bitvu považuje za další velké vítězství prince Evžena.

¹⁰⁸ VLNAS, s. 256.

¹⁰⁹ ARTANVILLE, s. 503.

¹¹⁰ VLNAS, s. 275.

uvolnilo mnoho prostoru, který mohla bez boje zabrat, a tak je tento tah zraněného Filipa Orleánského dnes považován za chybu.¹¹¹

V roce 1707 proběhla volba nového generálního vévody Milána. Na toto místo byl po pečlivé úvaze císařského dvora zvolen právě Evžen Savojský, který tím dostal do ruky další možnost, jak krotit svého bratrance Viktora Amadea, který se po období, kdy byl ve spojení s Francií, nechal v roce 1703 přesvědčit územním ziskem velkých částí Mantovska a Milánska k návratu do protifrancouzské koalice.¹¹²

V roce 1708 byl princ Evžen jmenován vrchním velitelem všech ozbrojených sil habsburského soustátí. Tuto funkci od smrti Ludvíka Bádenského v roce 1708 nikdo nezastával a Josef I. věděl, že je potřeba ji obsadit někým schopným a loajálním. Kvůli tomu aby mohl do funkce jmenovat právě malého abbého dokonce přehlédl fakt, že Evžen Savojský nebyl suverénním vládcem, tudíž dle zvyklostí tuto hodnost neměl zastávat.¹¹³ I tato skutečnost může dosvědčovat, jak moc si Josef svého nejlepšího maršála cenil a věřil mu. V té samé době se také uvnitř aliance projednávaly dvě vojenské koncepce, které měly vyhrát válku. Bohužel nemám prostor se o nich zde složitě rozepisovat, ale zvítězila koncepce, jejímž autorem byl vévoda Marlborough, podle níž měla hlavní ofenzíva proběhnout ve Flandrech. Zde u pevnosti Oudenarde došlo k možná nejzvláštnější bitvě celé války, ve které ani jeden z velitelů pořádně neznal terén. Tato bitva nebyla dopředu plánována a připravována, bylo to spíše náhodné střetnutí na náhodném poli mezi bažinami a koryty řek. K této bitvě došlo 8. července 1708 poté, co alianční armáda utajeně překročila řeku Dender a rychlým pochodem došla do blízkosti Oudenarde, kde vojáci překročili řeku Šeldu. Francouzští vojáci sice zpozorovali pohyb přes řeku, ale mysleli si, že jde pouze o předsunuté oddíly. V okamžiku kdy vévodovi z Vendôme došlo že se jedná o celou armádu, nařídil okamžitý útok, což ovšem znamenalo dostat francouzskou armádu přes řeku Norken. Takto tedy došlo k situaci, kdy ani jedna strana neměla k dispozici dostatek artilerie a vojáci, kteří na obou stranách přešli řeku, se rovnou zapojovali do víru bitvy, v níž nebyla ani jasná strategie.¹¹⁴ Ani jedna strana navíc neměla dostatek času k vytvoření

¹¹¹ RICHTER, s. 247.

¹¹² VLNAS, s. 283.

¹¹³ Tamtéž, s. 305.

¹¹⁴ RICHTER, s. 261.

jasných formací. Francouzskou ofenzívu se však podařilo spojeným vojskům Marlborougha a Evžena Savojského zažehnat a přejít do vlastního útoku. Tento útok byl úspěšný především proto, že vrchní velitel francouzských sil, mladý burgundský vévoda, se příliš bál rozbahněného břehu řeky Norken, a tak ji se svými jednotkami nepřekročil. Vévoda z Vendôme tedy zůstal se svými jednotkami v boji osamocen, zatímco burgundský vévoda vše sledoval z nedaleké Hyusské vrchoviny přesvědčen o tom, že Šeldu překročila jen část nepřátelské armády.¹¹⁵ I tak o výsledku celé bitvy rozhodl teprve velmi odvážný manévr vévody z Marlborough, který nepozorovaně přesunul část svých jednotek na pomoc svému příteli princovi Evženovi, a tak malý abbé s přesilou oproti nepříteli mohl na pravém křídle prorazit, zatímco vojáci kteří bojovali proti Marlboroughovi byli stále přesvědčeni že to oni bojují proti dvojnásobku vojáků.¹¹⁶ Na konci této bitvy byla francouzská armáda na hlavu poražena a Evžen Savojský s Johnem Churchilem, vévodou z Marlborough, byli vítězi další velké bitvy.¹¹⁷

Během následujících týdnů se oba vojevůdci rozhodovali co podniknout dále. Během této doby obdržel princ Evžen dopis napuštěný jedem. Tento pokus o atentát ale nevyšel, neboť malý abbé odhalil, že je dopis nebezpečný dříve, než mu byl vystaven po dobu potřebnou k otravě. Je zajímavé, že jedovatost dopisu byla vyzkoušena na psovi tím, že mu byl dopis vložen pod obojek.¹¹⁸ Tento pokus o atentát nikdy nebyl vyšetřen, a tak můžeme pouze předpokládat, že za ním stála francouzská strana.¹¹⁹ Evžen Savojský měl totiž mnoho nepřátel i uvnitř spojeneckých sil. Někteří jeho starší přátelé mu záviděli jeho úspěchy, či se jejich pohledy na svět změnily natolik, že měli motiv se jej zbavit. Typickým příkladem Evženova nepřítele uvnitř dvora Josefa I. může být kníže Salm, jemuž se zdálo, že jeho pozice je kvůli Evženovým úspěchům oslabena. Proto se již v roce 1707 snažil prince odstranit tím, že dělal vše co mohl, aby jej vyslal do Španělska, daleko od císařského dvora a jeho úřadu vrchního hofmistra.¹²⁰ Několik

¹¹⁵ VLNAS, s. 317. srovnej s RICHTER, s. 261.

¹¹⁶ VLNAS, s. 319.

¹¹⁷ ARTANVILLE, s. 585–594.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 598.

¹¹⁹ RICHTER, s. 266. srovnej s VLNAS, s. 334.

¹²⁰ VLNAS, s. 304.

týdnů po neúspěšném atentátu malý abbé obdržel další dopis, který obsahoval smutnou zprávu o úmrtí své matky Olympie.¹²¹

Dalším cílem spojeneckých vojsk cestou na Paříž byla pohraniční pevnost a město Lille. Město se celý měsíc bránilo obléhání a až 21. října, po vzájemné domluvě velitelů francouzské a spojenecké armády, kapitulovalo a vojáci ustoupili do samotné pevnosti. Ta se bránila až do 9. prosince 1708.¹²² Takto skončil pro spojence úspěšný rok, ve kterém se jejich vojska dostala až do samotné Francie. Nyní Evropu čekal devátý rok války, a ta se zdála být velmi vyčerpávající pro obě strany. Evžen Savojský byl v lednu povolán zpět do Vídně, kde v únoru předsedal, místo nemocného hraběte Salma, poradnímu sboru, jehož cílem bylo projednat mírové podmínky s Francií, které Ludvík XIV. nabídl. Francouzský král navrhl, že se vzdá celého Španělska i kolonií ve prospěch Habsburků výměnou za Neapolsko a Sicílii. Evžen Savojský doporučoval podmínky přijmout, kdežto zbytek poradního sboru, nejspíše ovlivněn Salmem, chtěl, aby se Francie ještě vzdala území, která dříve pařila Rakousku.¹²³ Císař se rozhodl podmínky přitvrdit, a tak princ Evžen odcestoval na mírovou konferenci do Haagu pověřen získat co největší územní zisky. Mírový návrh byl nakonec Francií odmítnut, protože vyjednávači aliance zašli příliš daleko a chtěli Francii příliš ponížit. Proto se Evžen Savojský v červnu vrací zpět ke své armádě, aby ji vedl k dalším vítězstvím.¹²⁴

Cílem spojenecké armády bylo dobýt dvě klíčové pevnosti Tournai a Mons, aby se mohla vypravit dále k Paříži. Tournai, největší pevnost kterou kdy postavil stavitel pevností Vauban, padla po třítýdenním obléhání, protože maršál Villars příliš spoléhal na její nedobytnost a stáhl polovinu posádky, aby se připravil na plánované střetnutí v poli.¹²⁵ Po dobytí Tournai 3. září 1709 postupoval Evžen Savojský na pevnost Mons a právě cestou k ní došlo k nejkrvavější bitvě války o španělské dědictví a podle většiny historiků dokonce nejkrvavější bitvě v celém 18. století. Obě armády se totiž střetly v blízkosti osady Malplaquet. Zde 11. září dopoledne vypukla bitva, ve které sice zvítězila vojska aliance, vedená vévodou z Marlborough a Evženem Savojským, ale bylo to vskutku vítězství Pyrrhovo, neboť na straně aliance zahynulo toho dne přes

¹²¹ VLNAS, s. 334.

¹²² RICHTER, s. 269.

¹²³ Tamtéž, s. 271.

¹²⁴ Tamtéž, s. 272.

¹²⁵ Tamtéž, s. 273.

22000 vojáků, kdežto na francouzské straně něco málo přes 11000 mužů.¹²⁶ Po této strašlivé bitvě všichni doufali, že byla poslední bitvou války a bude konečně dosaženo míru, avšak ani to nebylo vše a spojenecká armáda oblehla pevnost Mons, která kapitulovala po měsíčním obléhání 20. října a i pozdější jednání o míru opět selhala.

4.2. Osobní vztah Josefa I. a Evžena Savojského

Nyní se pojďme vrátit zpět do Vídně, kde se Josef I. pokoušel řešit problémy, které zdědil po svém otci, i nové, které se vytvořily až za jeho vlády. Poměrně dost závažným problémem byl stále ještě výskyt nekvalitních polských a francouzských mincí, které měly nižší obsah stříbra, než bylo předepsáno, tudíž po celou dobu Josefovy vlády vycházela nařízení zakazující jejich dovoz a zároveň zakazující vývoz domácích zlatých platidel. Navíc byla nekvalitní zahraniční měna neustále devalvována. Na dvoře Josefa I. však padaly na úrodnou půdu i další merkantilistické myšlenky, např. snaha pozvednout obchod a obnovit obchodní styky z dob před třicetiletou válkou,¹²⁷ či zavedení směnečného práva a celkové uvedení směnek do běžného obchodního styku pro jeho usnadnění. I těmito opatřeními se Josef I. snažil vyřešit další problém, a to obrovský deficit státního rozpočtu který v monarchii vznikl již za třicetileté války a po celou dobu vlády Leopolda I. se jej nepodařilo stabilizovat, ba dokonce kvůli neustálému válčení spíše rostl. Tento problém se stal velmi palčivým po smrti Samuela Oppenheimera v roce 1703, který svými obřími půjčkami držel rakouskou ekonomiku v kladných číslech. Z tohoto důvodu založil v roce 1705 Vídeňskou městskou banku, která byla o rok později sloučena s dosavadní Banco del Giro. Hlavním cílem této instituce bylo právě vyrovnaní státního rozpočtu.¹²⁸ Tato banka vlastně plnila roli centrální banky, jakou známe z dnešních dob. K financování války o španělské dědictví musel také navýšit berně a zároveň vypisovat zvláštní daň přímo na vojenské potřeby.¹²⁹ V souvislosti s daněmi také došlo v roce 1706 k pokusu o zlepšení jejich výběru pomocí vytvoření nového katastru panské půdy a vybírání daně na základě dominikálu místo rustikálu. Bohužel tato snaha zůstal neúspěšná a po roce zkoušení se vše vrátilo zpět, a tak první skutečný panský katastr vytvořila až Marie Terezie.¹³⁰ Dalším pokusem o

¹²⁶ VLNAS, s. 256.

¹²⁷ URFUS, s. 94.

¹²⁸ GROSSMANNOVÁ, s. 60.

¹²⁹ SVÁTEK, s. 41.

¹³⁰ URFUS, s. 102.

získání financí bylo zavedení akcízů, neboli nepřímé daně, především ze spotřebního zboží. Výhodou akcízů bylo plošné zdanění produktů, které nemusely schvalovat zemské sněmy. Nevýhodou bylo, že nešlo o progresivní zdanění, takže nebylo možno rozlišit mezi bohatým šlechticem a chudým rolníkem.¹³¹

Dalším problémem, s nímž se musel Josef I. vypořádat, bylo uherské Rákoczyho povstání, které vypuklo již v roce 1703. Josef I. ihned po svém nástupu na trůn nabídl povstalcům amnestii a vyslechnutí jejich stížností ohledně rakouské vlády. Podle českého historika Josefa Svátka dokonce při začátku celé rebele zaznělo, že: „*národ uherský jednomyslně touží raději po vládě Turkův, neboť prý jest dokázáno, že císařští na Uhrách za jediný rok více vydřeli, než Turci za půl století.*“¹³² Tento argument je samozřejmě hyperbola, ale rozhodně má reálný základ, neboť kvůli válce o španělské dědictví byly zvednuty daně i pro uherské magnáty. Dalším argumentem, který stál za maďarským rozhodnutím na mírové podmínky nepřistoupit, jistě byly i francouzské peníze, kterými povstání v Uhrách podporoval Ludvík XIV.¹³³ Doufal samozřejmě, že pokud bude císař muset válčit na třech frontách zároveň, Rakousko se dříve či později zcela vyčerpá. Dalším vstřícným Josefovým krokem směrem k Uhrám bylo odvolání radikálního maršála Heistera, kterého nahradil mírnějším generálem Herbervillem, který se v tu chvíli zdál být vhodnějším k urovnání konfliktu. K míru však nedošlo, a tak se do Uher znovu vrátil maršál Heister, který v Uhrách zůstal až do roku 1710, kdy jej nahradil János Pálffy, jenž dokázal v roce 1711 vyjednat toužebně očekávaný mír.

Právě u jména Jánose Pálffyho se na chvíli zastavíme a budeme se věnovat jinému problému, s nímž se jeho příjmení spojuje, ač v české formě přechýlené. Josef I. byl znám tím, že v mládí velmi rád vyhledával ženy a netajil se tím. O jeho milostných dobrodružstvích u dvora věděl téměř každý, takže když se Josef I. roku 1699 oženil s Vilemínou Amálií Brunšvicko-Hanoverskou, jejíž rodina mimochodem konvertovala ke katolictví jménem jejího otce, všichni očekávali, že Josef přestane vyrážet za ženami. Toto přání dvora se splnilo, manželství se zdálo být šťastné a během tří let přineslo tři děti, ale bohužel to nejdůležitější, syn Leopold Josef, se nedožil ani prvního roku života, takže Josef neměl mužského potomka, který by se stal jeho dědicem. Po prvních třech

¹³¹ Tamtéž.

¹³² SVÁTEK, s. 28.

¹³³ Tamtéž, s. 29.

letech manželství se Josef částečně vrátil ke svému starému životu a znovu začal vyhledávat společnost i jiných žen, než jen své právoplatné manželky. Josef Svátek popsal zálety mladého panovníka poměrně otevřeně: „*V dalších letech však byl Josef – a v tom se lišil od otce svého i ode všech tří Ferdinandův Habsburských – ctitelem také jiných krás ženských a zůstavil několik dětí pobočných.*“¹³⁴ O osudech Josefových levobočků, kteří jsou zmíněni ve Svátkově textu, se bohužel nic nedovídáme.¹³⁵ Co ale víme jistě jsou jména některých Josefových favoritek. Mezi nimi se vymyká jméno Mariany Pálffyové,¹³⁶ dcery generála Jánose Pálffyho, která se stala téměř oficiální milenkou. Na rozdíl od ostatních urozených i neurozených dam které byly s Josefem spojovány nešlo u Mariany Pálffyové o přechodný románec, ale o dlouhodobý vztah. Dalšími známými Josefovými milenkami z vyšších kruhů byly Catarina Di Balbiano a její dcera.¹³⁷ Další osobou, se kterou mohl Josef I. udržovat jistý druh intimního vztahu byla hudební skladatelka Camilla de Rossi, která psala svá oratoria právě ve Vídni a víme, že Josef I. si u ní některá díla přímo objednával a osobně je s ní konzultoval.¹³⁸

Další zajímavou událostí Josefovy vlády bylo obnovení náboženských svobod slezských evangelíků. K této události došlo poté, co švédský král Karel XII. začal vítězit v severní válce proti Rusku a vymohl si na císaři Josefu I. jisté ústupky výměnou za to, že švédské vojsko projde císařským územím bez jakéhokoli plenění. Podmínkami, které Karel XII. vznesl, bylo vydání dvou říšských šlechticů, kteří údajně krále urazili, vydání ruských vojáků, kteří dezertovali z Polské armády a odešli pod ochranu říše, a právě navrácení náboženských svobod slezským evangelíkům. První podmínku Josef bez výhrad splnil a šlechtice vydal. Druhou podmínku vyřešil šalamounsky, neboť o situaci spravil ruského velitele, který i s vojáky odcestoval do Ruska pod ochranu Petra Velikého, a švédskému králi bylo oznámeno, že vojáci znovu dezertovali.¹³⁹ Třetí podmínku Josef splnil, a tak slezským luteránům byly navraceny zabavené kostely a školy, takže luteráni mohli svobodně konat bohoslužby a vyučovat.¹⁴⁰ Pojd'me se nad tímto tématem nyní zamyslet. Za Leopolda I. by výjimka pro kacířské náboženství

¹³⁴ SVÁTEK, s. 14.

¹³⁵ URFUS, s. 37.

¹³⁶ Její celé jméno bylo Marie Anna, ale velmi často je o ní psáno jako o Marianě.

¹³⁷ URFUS, s. 37.

¹³⁸ PENDLE, Karin, BOYD, Melinda, *Women in Music: A Research and Information Guide*, New York 2010, s. 668.

¹³⁹ VLNAS, s. 289.

¹⁴⁰ *Altranstadtská smlouva*, [cit 2017-4-1]. Dostupné z <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/altran.htm>.

rozhodně nebyla možná, ale pro Josefa I. očividně nebylo až takovým problémem cizí náboženství, ač na malém území, uznat. Toto bylo pravděpodobně dáno tím, že spolu s Evženem Savojským, který mu byl v této otázce rádce,¹⁴¹ smýšleli ryze pragmaticky a uvědomovali si, že pro říši bylo mnohem důležitější nevyprovokovat jakýkoli další konflikt. Obzvláště v situaci, kdy byla císařská vojska vázána na třech frontách. Navíc, jak víme již z dřívějška, Josefova výchova byla v rukou katolického konvertity Salma a Evženův přístup k náboženství byl neortodoxní, tedy v tomto ohledu jistě pokrokový. Josef I. samozřejmě přemýšlel zda Karlovu podmínku splní. Předmětem jeho úvah ale pravděpodobně nebyla náboženská otázka, ale spíše otázka, zda je moudré umožnit narušení vnitřní suverenity habsburské monarchie tím, že si do svých vnitřních záležitostí nechá zasahovat cizí mocností. Je také nutno si uvědomit, že Švédsko v této době zažívalo zlatý věk své existence a zastávalo velmocenskou pozici, takže v případě konfliktu by byl výsledek střetnutí velmi nejasný.

I na předchozím příkladu můžeme vidět, jak moc se Josef I. lišil od svého otce a proč byl v mnohém princovi Evženovi výrazně bližší, a to i přes to, že čistě z pohledu na jejich mládí bychom mohli tvrdit, že Evžen a Leopold si mohli být blízcí díky své výchově směřující k budoucímu povolání duchovního. Zde je mezi nimi ale jeden zásadní rozdíl. Leopold tuto výchovu opustil kvůli nástupnictví na habsburském trůně, kdežto Evžen ji opustil, protože duchovním být nechtěl. Evžen se pro opuštění této cesty rozhodl svobodně a ze své vlastní vůle. A toto oba dva provázelo po celý jejich život. Leopold, z části možná i kvůli duchu barokní doby, byl po celý svůj život hluboce věřící a svou víru dával okázale najevo, zatímco o Evženovi Savojském toho ohledně víry víme mnohem méně. Víme sice, že například před bitvou u Turína se princ Evžen spolu se svým bratrancem Viktorem Amádeem modlili v Mariánské kapli na návrší za zdárný průběh bitvy a její vítězství,¹⁴² ale tato zmínka se zdá být poměrně ojedinělá. Leopold měl celý život problém nenechat se příliš ovlivnit svým okolím, protože o svém životě nerozhodoval sám, kdežto Evžen Savojský o svém životě rozhodoval sám a naučil se za svými rozhodnutími stát. Josef byl vychováván jako budoucí panovník, takže že byl vychováván k tomu aby vlastní názor měl a uměl si za ním stát. Těžko říci, zda si Leopold tento svůj nedostatek uvědomoval a právě proto nesvěřil Josefovu

¹⁴¹ VLNAS, s. 289.

¹⁴² Tamtéž, s. 271.

výchovu do rukou jezuitů. Z dynastického hlediska to rozhodně nebylo špatné rozhodnutí.

V roce 1711 však došlo k několika velmi důležitým událostem. 30. ledna se sešli v Uhrách zástupci povstalců s Jánosem Pálffym a jednali o míru.¹⁴³ Na tomto jednání bylo uzavřeno dočasné příměří, dokud císař nerozhodne jak se bude řešit situace povstalců. Válka o dědictví španělské se zdála být blízko vítězství a spojenečtí velitelé plánovali poslední ofenzívu, která by válku definitivně ukončila. Již v roce 1710 také došlo k výměně na postu nejvyššího komořího, kde starého Salma nahradil mladý hrabě Trautson.¹⁴⁴ Dne 7. dubna do Vídně dorazilo osmanské poselstvo vedené Cefulahem Agou, který se 9. dubna sešel s princem Evženem a ujistil jej o tom, že Osmanská říše si přeje prodloužení Karloveckého míru a zachování přátelských vztahů.¹⁴⁵ Zdálo se, že všechno směřuje k úspěšné budoucnosti pro habsburskou monarchii. A právě v této době, kdy byl toužebně očekávaný mír tak blízko, Josef I. onemocněl. Svátek nás informuje o tom, že Josef I. se v neděli 12. dubna zúčastnil mše v karmelitánském kostele ve Vídni, kde po mši zasedl k jídelnímu stolu. Josef však prý již několik dní cítil nevolnost, a tak neměl chuť k jídlu. Opustil tedy stůl a odcestoval zpět do Hofburgu, kde lékaři zjistili, že má zvýšenou teplotu. Následujícího dne Josef vyrazil na lov (je zajímavé, že Vít Vlnas lov datuje na 8. dubna a začátek nemoci na 7. dubna),¹⁴⁶ v čemž mu lékaři nebránili, neboť se domnívali že pohybem na čerstvém vzduchu se Josef z nemoci vyléčí. To se však nenastalo a Josef musel po návratu z lovu ulehnout na lůžko, kde 14. dubna lékaři potvrdili zprávu které se všichni obávali, tedy že Josef I. onemocněl neštovicemi.¹⁴⁷ Jeho stav se rychle horšil a Josef se začal připravovat na smrt. Ještě 14. dubna se vyzpovídal, následně se 16. dubna rozloučil s „*Nejvěrnějším přítelem svým princem Eugenem Savojským*“,¹⁴⁸ který musel odcestovat na nové válečné tažení. Evžen chtěl co nejbližší k nemocnému, aby se mohl pořádně rozloučit, ale Josef mu to ze strachu o jeho vlastní zdraví zakázal, neboť Evžen Savojský v dětství neštovice také neprodělal. Císař si také možná uvědomoval, že ztráta tohoto velitele by

¹⁴³ RICHTER, s. 283.

¹⁴⁴ VLNAS, s. 396.

¹⁴⁵ *Wiener Zeitung*, 1711, num. 802, 8.4., s. 9.

¹⁴⁶ SVÁTEK, s. 85. srovnej s VLNAS, s. 410.

¹⁴⁷ SVÁTEK, s. 85.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 86.

byla možná ještě větší, než ztráta jeho samého.¹⁴⁹ Dne 17. dubna dopoledne Josef pověřil svoji matku Eleonoru regentskou vládou, dokud se jeho bratr Karel nevrátí ze Španělska a následně „čtvrt hodiny po 10. hodině vydechl císař Josef I. duši“¹⁵⁰ Dne 18. dubna vyšlo v novinách *Wiener Zeitung* oznámení o pohřbu plánovaném na večer 20. dubna v kapucínském kostele,¹⁵¹ kde bylo následně Josefovo tělo uloženo v císařské hrobce pod kostelem. Dne 20. dubna v devět hodin večer proběhl pohřeb Josefa I., panovníka vždy vítězného, který za svůj život dokázal vyřešit několik velmi palčivých problémů, a tak říši svému bratru předal s vyřešenou otázkou povstání v Uhrách a s mnohem lepší ekonomickou situací, než ji přejímal od Leopolda I.

Pojďme se ale nyní podívat na Josefovu smrt trošku jinou optikou, neboť jsem se již setkal s názory, že Josef I. nezemřel na neštovice, ale byl otráven. Kdo by mohl mít motiv pro to nadějného císaře odstranit? Do podezření by na prvním místě padl Ludvík XIV., který prohrával válku o španělské dědictví a smrt mladého Habsburka by mu jistě pomohla. Dalšími podezřelými jsou Turci, kteří již v minulosti byli ve spojení s Francií a v nedávné historii prohráli válku, v níž ztratili poměrně velký kus svého území. A zrovna podezření Osmanů se zdá být celkem oprávněné, neboť právě se začátkem Josefovy nemoci dorazilo do Vídně turecké mírové poselstvo. Víme navíc, že Turci v této době již znali princip očkování proti neštovicím a nějakou dobu jej používali.¹⁵² Je tedy teoreticky možné, že turecké poselstvo nesoucí deklaraci přátelství a míru skutečně přišlo do Vídně za účelem naočkovat Josefa I. velkou dávkou neštovic, aby skutečně onemocněl. Pokud ale použijeme čistou matematiku a moderní poznatky o neštovicích, tuto teorii se nám podaří poměrně obstojně vyvrátit. Virus pravých neštovic (variola major) má průměrnou inkubační dobu 12 dnů.¹⁵³ Pokud se tedy první příznaky nemoci projeví několik dní před onou mší v karmelitánském kostele 12. dubna, mohly se jeho příznaky projevit přibližně 7. dubna, kdy do Vídně přijelo turecké poselstvo. Znamená to tedy, že se Josef I. musel tímto virem infikovat někdy v době okolo 24. března. V novinách *Wiener Zeitung* ze dne 28. března se dočteme, že Josef I. se svou

¹⁴⁹ VLNAS, s. 410.

¹⁵⁰ SVÁTEK, s. 87.

¹⁵¹ *Wiener Zeitung*, 1711, num. 805, 18.4., s. 9.

¹⁵² *Smallpox and its eradication*, s. 254.

¹⁵³ Inkubační doba je čas od infikování virem po první příznaky nemoci. U viru pravých neštovic je tato doba od 7 dnů do 19 dnů, ale v naprosté většině případů je inkubační doba mezi 10 a 14 dny, tudíž průměrná inkubační doba je 12 dnů. [FENNER, Frank, *Smallpox and its eradication*, Ženeva 1988, s. 5.]

ženou navštívil dvorní špitál,¹⁵⁴ kde žili chudé matky s dětmi. Pravděpodobně šlo o ukázkou toho, že císař si váží svých poddaných a záleží mu na nich. Je ale dost možné, že zrovna kvůli tomuto gestu mohl nakonec zemřít, neboť návštěva zařízení, kde se nacházel velký počet lidí s neidentifikovanými nemocemi v poměrně nehygienických podmínkách, byla dost riskantní. Pokud by se tedy první příznaky projevíly v den příjezdu tureckého poselstva jak píše Vít Vlnas, dávalo by smysl, proč se s Agou sešel Evžen Savojský a ne císař, který pocíťoval první příznaky nemoci. Jestli že se Josef I. skutečně nakazil při návštěvě špitálu, tak se nám shoduje inkubační doba jeho nemoci s inkubační dobou pravých neštovic. Josef Svátek napsal ve svém díle, že Josef I. trpěl horečkou a nechutenstvím.¹⁵⁵ Dle publikace Světové zdravotnické organizace jsou příznaky pravých neštovic: horečka, bolest hlavy, u 50 % pacientů zvracení a u 10 % průjem.¹⁵⁶ I příznaky Josefovy nemoci se tedy shodují s příznaky pravých neštovic. Dle Světové zdravotnické organizace pacient většinou umírá mezi desátým a čtrnáctým dnem nemoci a to buď na oběhové selhání, nebo v důsledku sekundární infekce, která vnikne do vředů. Josef I. zemřel přibližně deset dnů po začátku nemoci, takže i samotná smrt odpovídá průběhu pravých neštovic.¹⁵⁷ V Josefově případě se tedy zdá být velmi pravděpodobné, že skutečně zemřel na pravé neštovice, bez cizího přičinění.

Nyní se vraťme k větě, která zazněla již v úvodu této práce a byla několikrát zmíněna v jejím průběhu. K větě, ve které Evžen Savojský popisuje svůj vztah ke třem císařům takto: „*Josef I. mu byl bratrem a Karel VI. pánem. Leopolda však prý ctil, miloval, ale také nesnášel, popíral a kritizoval – jako vlastního otce.*“¹⁵⁸ Evžen Savojský byl o patnáct let starší než Josef I., ale přesto se dá v jejich vztahu nesporně mluvit o bratrství. Evžen Savojský byl velmi schopný velitel, kterému dokonce záleželo na jeho vojácích. Proto si neustále stěžoval, že jeho vojáci mají špatné životní podmínky. Až Josef I. se tuto situaci pokusil vyřešit a podmínky začal zlepšovat. Kdyby neměli nic jiného společného, myslím si, že už tato skutečnost je předurčovala k dobrým vzájemným vztahům. Další společnou vlastností byla náboženská tolerance, která se projevila především v ústupku vůči švédskému králi, kdy Josef I. nelpěl na

¹⁵⁴ *Wiener Zeitung*, 1711, num. 799, 28.3., s. 3.

¹⁵⁵ SVÁTEK, s. 85.

¹⁵⁶ *Smallpox and its eradication*, s. 5.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 22.

¹⁵⁸ VLNAS, s. 242.

rekatolizačních snahách svého otce, ale vrátil slezským protestantům jejich práva, což bylo nejspíše to nejlepší co mohl v zájmu říše udělat, neboť se tak vyhnul potenciálnímu konfliktu na čtvrté frontě. Český historik Josef Svátek o vztahu Josefa I. a Evžena Savojského napsal: „*zřekl se [Josef] záliby v životě vojenském, dávaje velkomyslně přednost osvědčeným vojevůdcům vévodovi Ludvíkovi Bádenskému a princovi Eugenovi Savojskému, kteréhožto posledního tak velice si vážil, že jej bratrem svým nazýval a výslovně mu kázal, aby také jej za bratra považoval.*“¹⁵⁹ O velmi dobrém vztahu obou mužů hovoří i Valentin Urfus, který píše: „*S Josefem, který byl o plných patnáct let mladší, pojilo Evžena pevné pouto. Snad je možné hovořit o jakémsi bratrském vztahu. Dokládají to pověsti o možnosti Evženova sňatku s Josefovou sestrou.*“¹⁶⁰ O dobrém vztahu a také Evženově důležitosti pro monarchii a jeho postavení na dvoře, svědčí ještě skutečnost, že v době Josefovy nemoci jeho povinnosti na dvoře zastával právě Evžen Savojský, například tím, že to on se setkal s tureckým vyslancem Agou.

Při hodnocení úvodní věty, která zazněla několikrát v průběhu práce, musíme také zohlednit dlouhou vládu Karla VI., během níž se Evženova role v rámci monarchie poměrně dost proměnila. Byl sice i nadále považován za geniálního vojevůdce, ale měnily se cíle Habsburské politiky, neboť hlavním cílem bylo nyní zachování celistvé monarchie pod jednotnou vládou Habsburského rodu. Časem tedy bylo, z hlediska Karla VI., nutné veškerou zahraniční politiku směřovat k budoucímu uznání Marie Terezie panovnicí, neboť neměl stejně jako Josef I. žádné mužské potomky. Znamenalo to tedy prosazení *pragmatické sankce*, ve které byla posloupnost nástupnictví dcer určena tak, že v případě absence mužského dědice uplatnily právo na trůn nejprve dcery Karla VI., poté Josefa I., a naposled Leopolda I.¹⁶¹ Evžen Savojský panovníka varoval, že lepší než prosazovat *pragmatickou sankci* obrovskými finančními prostředky by bylo vybudovat velkou a silnou armádu, která by ubránila jednotnost habsburských dědičných území. Ovšem nejen v tomto ohledu se mu již nedostávalo takové pozornosti a důvěry jako za vlády Josefa I. Jeho pozice byla oslabena i proto, že k moci se nově dostávala tzv. *španělská strana* složená z politiků, kteří se ke Karlovi VI. přidali během

¹⁵⁹ SVÁTEK, s. 7.

¹⁶⁰ URFUS, s. 43.

¹⁶¹ SVÁTEK, s. 125.

jeho pobytu na Pyrenejském poloostrově.¹⁶² S těmito muži se na vídeňský dvůr dostávala i španělská etiketa, kterou princ Evžen neměl příliš v lásce. Dalším podstatným jevem, který jistě negativně ovlivňoval vztah těchto mužů byl Karlův návrat k politice rekatolizace. Podle všeho si ale Karel vždy uvědomoval Evženovu důležitost, a tak proti němu nikdy otevřeně nevystupoval, ač na začátku své vlády k tomu jistě měl dost důvodů. Vždyť Evžen Savojský jako guvernér Milánska byl přímo podřízen španělskému králi, tedy Karlovi. Přesto však přijímal instrukce od Josefa I. Navíc Karel VI. dobře věděl, že se Evžen několikrát odmítl zúčastnit bojů na Pyrenejském poloostrově a raději dále zůstával na bojištích italských, či rýnských.¹⁶³ Vzhledem k těmto okolnostem si dovolím říci, že Evženův vztah s Karlem VI. by se skutečně dal pojmenovat jako vztah pána a služebníka a tím spíše by se dalo předpokládat, že na sklonku svého života by mohl Evžen Savojský považovat svůj vztah k Josefu I. za vztah bratrský, neboť s tímto panovníkem měl Evžen Savojský lidsky nejvíce společného.

¹⁶² VLNAS, s. 435.

¹⁶³ Tamtéž, s. 438.

5. Závěr

Předkládaná bakalářská práce si na počátku vytkla jako jeden z hlavních úkolů ověření pravdivosti Lignem uvedené věty o kvalitě vztahu Evžena Savojského k císařům Leopoldu I., Josefu I. a Karlu VI. Postupně byla za tímto účelem prozkoumána nejdůležitější období v životech všech aktérů. Při porovnávání jejich dětství a dospívání vyplynulo, že lze vysledovat společné jmenovatele ve výchově Evžena a Leopolda, které mohly prostředkovat navázání bližšího vztahu. Byl dán jednak samou podstatou dobového pojetí výchovy vysoké šlechty, ale i momentem předurčujícího oba muže k duchovní kariéře. I přes rozdílnou výchovu se však poměr Evžena k Josefovi zdá být jednoznačně bližší, neboť vůči Leopoldovi I. tu byl evidentní odstup daný jak generačním rozdílem, tak i prvotní pozicí Evžena v systému habsburské společenské hierarchie, příšlého z nepřátelského francouzského prostředí a teprve pozvolna stoupajícího nahoru.

Vztah Josefa I. a Evžena Savojského se zdá být skutečně vztahem srdečným a upřímným a v kontextu předchozího a pozdějšího vývoje jistě bez obdoby. K tomu aby dosáhl takové kvality, museli mít oba jeho aktéři mnoho společného a v tomto případě zajisté měli. Oba dva si uvědomovali, že pro správné fungování monarchie je nutné přistoupit k vnitřním reformám, které usnadní a urychlí proces rozhodování a umožní tak efektivnější správu. Oba dva měli také podobné názory ohledně náboženské politiky a na rozdíl od Leopolda I. a Karla VI. neměli zájem pokračovat v „násilné“ rekatolizaci, která začala po třicetileté válce. Evženova důležitost pro Josefa I. se projevovala v debatách, které spolu vedli ohledně politických rozhodnutí. Dalším důkazem Josefovy důvěry k savojskému princovi je to, že právě Evžen Savojský Josefa nahrazoval v důležitých jednáních, když byl Josef I. nemocný. Bohužel ani jeden z životopisů, psaných v době Evženova života, které jsem k této práci použil, se nezabývá ničím jiným, než Evženovými úspěchy a politickými dějinami, takže při jejich použití nelze být adresnější.

Odpověď na otázku, zda je údajný výrok: *„Josef I. mu byl bratrem a Karel VI. Pánem. Leopolda však prý ctil, miloval, ale také nesnášel, popíral a kritizoval – jako*

vlastního otce “¹⁶⁴ autentický, tak musí být založena spíše na míře Evženovy participace na politice všech tří císařů, s nimiž spojil svůj život. Na základě těchto porovnání jsem dospěl k závěru, že tato věta sice pravděpodobně autentická není, ale její podstata odpovídá realitě, kterou dokážeme z našeho třísetletého odstupu rozpoznat vnějšími projevy chování všech čtyř osobností. Evžen Savojský skutečně kritizoval Leopolda I. v některých jeho rozhodnutích či jeho občasně nerozhodnosti. Ctil jej však a miloval jako svého panovníka, který jej přijal do svých služeb a vkládal do něj více a více důvěry, kterou mu Evžen Savojský oplácel vítězstvími na bitevních polích v Uhrách, Itálii i na Rýně. Pro Josefa I. byl Evžen Savojský spřízněnou duší, která podobně nahlížela na problémy monarchie a uvědomovala si těžkopádnost politického aparátu. Z mého pohledu i doložených skutečností byl Evžen Savojský pro Josefa zkušenějším starším bratrem, na kterého se mohl plně spolehnout a konzultovat s ním každé své rozhodnutí, což často činil. Evženův názor mu však nebyl absolutní pravdou, ale pouze názorem osoby, které důvěřoval. Důkazem tohoto může být například uzavření míru s uherskými rebely, se kterým Evžen Savojský nesouhlasil, ale přesto jej Josef I. uzavřel. Osobně jsem tedy toho názoru, že vztah Evžena Savojského a Josefa I. byl velmi dobrý až bratrský.

Dosažené závěry samozřejmě nejsou výsledkem zcela vyčerpávajícího studia veškerých informačních zdrojů a je velmi pravděpodobné, že by se zejména pod vlivem primárních pramenů daly ještě podstatně upřesnit, rozvést a prohloubit. Otevírá se totiž ještě celá řada badatelských možností a interpretačních rovin, které by toto téma mohly zásadním způsobem obohatit. V zásadě neprozkoumanými materiály, které by mohly významně přispět k tématu této práce, zůstaly egodokumenty, tzn. Deníky a osobní korespondence, jejichž částečné dochování není zcela vyloučeno. Studium těchto pramenů se však s ohledem na dostupnost i časovou náročnost již vymyká možnostem bakalářské práce.

¹⁶⁴ VLNAS, Vít, s. 242.

6. Seznam pramenů a literatury

Vydané prameny:

ARTANVILLE, 'd', *Memoirs of Prince Eugene of Savoy Containing all his military actions, ... Written by a gentleman who constantly follow'd that Prince. Translated from the French. In two volumes*, Londýn 1716.

CIBRARIO, Louis (ed.), *Lettres inédites du prince Eugène de Savoie relatives aux campagnes de 1690 et 1706 tirées des originaux conservés aux archives de l'état et publiées par M. le chevalier Louis Cibrario*, Turin, 1857.

LIGNE, Charles, Joseph, *Memoirs of Prince Eugene, of Savoy; written by himself*, New York 1811.

Periodika:

Wiener Zeitung, 1711, num. 799, 28.3.

Wiener Zeitung, 1711, num. 802, 8.4.

Wiener Zeitung, 1711, num. 805, 18.4.

Literatura:

BRAUBACH, Max, *Prinz Eugen Von Savoyen: eine Biographie. Aufstieg, Svazek 1*, Munchen, 1963.

FENNER, Frank, *smallpox and its eradication*, Ženeva 1988.

GROSSMANNOVÁ, Dagmar, *Měnová politika na Moravě za vlády Leopolda I. a jeho synů (1657-1740)*, Brno 2015.

INGRAO, Charles W., SZYSZKOWITZ, Gerald, *Josef I. Der „vergessene“ Kaiser*, Graz – Wien – Köln 1982.

MIKULEC, Jiří, *Leopold I. život a vláda barokního Habsburka*, Litomyšl 1997.

NECHANICKÝ, Zdeněk, *Mincovnictví Leopolda I. 1657-1705*, Hradec Králové 1991.

NOVOTNÝ, Vlastislav, *Mince Leopolda I. 1657-1705*, Hodonín 2005.

PENDLE, Karin, BOYD, Melinda, *Women in Music: A Research and Information Guide*, New York 2010.

RICHTER, Karel, *Princ Evžen Savojský, pán bitevních polí*, Třebíč 2000.

SVÁTEK, Josef, *Panování Josefa I. a Karla VI.*, Praha 1895.

ŠIMETIN, Šegvić, Filip, BRANDOLICA, Tomislav, *The Age of Heroes in Historiography: The Example of Prince Eugene of Savoy*. In: *Austrian History Yearbook*, 44.

URFUS, Valentin, *Císař Josef I. - nekorunovaný Habsburk na českém trůně*, Praha 2004.

VLNAS, Vít, *Princ Evžen Savojský, Život a dílo barokního válečníka*, Praha 2001.

WILLIS, Richard, Storrs, *music world*, 1855.

Internetové zdroje:

Altranstadtská smlouva, [cit 2017-4-1]. Dostupné z <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/altran.htm>.

7. Resumé

The relationship between prince Eugene of Savoy and Joseph I. Habsbourg is really difficult to define because of the lack of historical sources about relationships, but we can use political history to describe their relationship. I used life of Leopold I. and compared it to lives of Eugene and Joseph. I compared their childhood and education to deduce the idea of their relationship. Eugene was predestined to be a priest, as well as Leopold was, but he chose to leave and become a warleader, so he left his country and went to Vienna to join Leopold I., who became the emperor after the death of his older brother Ferdinand. The fate had chosen his destiny, whereas Eugene had chosen his by himself. Joseph was predestined to become an emperor and his whole education was used to prepare him for emperorship. Joseph was much more decisive than his father Leopold and it was one of the things which led the very decisive warleader Eugene to the Joseph. Both, Eugene and Joseph, were religion-tolerant and their policy was not about recatolization. They also had similiar opinions about the inside politic of the monarchy, so they both wanted to reform it to be more decisive and more effective. For example right after Joseph's coronation he reduced the secret council from 150 members to 33 members.

The whole time I was using one sentence which autenticity I wanted to confirm. *„of the three Emperors I (Eugene) had served, the first had been my father, the second my brother, and the third my master.* I deduced that this sentence is not authentic, but still has a real context. In the relationship with Leopold, Eugene was thankful for his acceptance. He disputed Leopold's opinions and decisions, but even trough this he loved him. Joseph was like his brother, he actually wanted others to call them brothers and he wanted to consult his political decisions with Eugene, because he wanted to know his opinions.